

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПТНЗ.....	6
1.1. Сутність понять «цінність» та «ціннісні орієнтації».....	6
1.2. Формування ціннісних орієнтацій студентів як педагогічна проблема...16	
1.3. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.....	27
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПТНЗ	38
2.1. Аналіз стану сформованості ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.....	38
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.....	49
Висновки до розділу 2.....	64
ВИСНОВКИ	67
Список використаних джерел.....	70

Вступ

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки є проблема ціннісних орієнтацій молоді. Події 80-90-х років ХХ століття, розпад СРСР, проголошення і розбудова незалежної України не могли не вплинути не тільки на економічні та політичні відносини, а й на систему цінностей. Минуле отримало якісно нову оцінку: виявилось, що безліч людей протягом тривалого часу віддавали свої знання, енергію, навіть інколи саме життя заради примарної мети. Таким чином, дослідження системи цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, груп, соціальних верств в нових історичних умовах є дуже важливим, так як дозволяє науково керувати соціальними, соціально-психологічними процесами в суспільстві. Молоді, в тому числі студентській, належить особлива роль у суспільстві, адже саме її представники сьогодні - це керівники держав, урядів, науковці, економісти, юристи і т. д. - те покоління, яке буде творити історію завтра. І тому від того, якими є цінності і ціннісні орієнтації сучасної молоді, залежить її майбутнє і майбутнє суспільства в цілому.

В умовах певної кризи соціальних ідеалів, зневіри частини населення у оптимістичні перспективи для України і світу в цілому дуже важливим є виховання молоді на засадах тих суспільно-корисних цінностей, які є загальнозначущими, вічними, неперехідними - Добро, Благо, Любов. В умовах існування складних глобальних проблем одним із основних принципів життєдіяльності кожної особистості має стати гуманізм. Саме він повинен бути стрижнем ціннісних орієнтацій особистості в сучасному світі. Відомі вчені-прогнозисти Ю. В. Яковець, Н. І. Моїсєєв передбачають "відродження гуманізму", вважають (Моїсєєв), що майбутнє суспільство може бути високо інтелегентним тільки тоді, коли кожний член цього суспільства буде здатний відчувати відповідальність за долю всього суспільства і вести себе відповідно.

Поняття "ціннісні орієнтації" розглядається в сучасній науці багатьма вченими. Значний внесок у розвиток поняття зробили В. Андрущенко,

С. Анісімов, С. Гессен, Б. Губман, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, Т. Мальковська, В. Мясищев, В. Сагатовський, В. Тугаринов та ін. Традиційно формування ціннісних орієнтацій розглядається опосередковано і синонімізується найчастіше з духовним розвитком особистості.

Теоретичні основи проблеми формування духовних цінностей особистості, її ціннісних орієнтацій закладені у психологічних дослідженнях Л. Божович, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, А. Петровського, А. Мудрика, В. Семиченко, В. Рибалки та ін. Дослідники вказують на те, що розвиток особистості, її ціннісних орієнтацій відбувається під впливом різних факторів: суспільства, сім'ї, друзів тощо, проте в системі освіти реалізація цих задач є важливою складовою навчально-виховного процесу.

Питанням вивчення духовного світу особистості, формуванню її ціннісних орієнтацій, самопізнанню та самовихованню учнів присвячені дослідження К. Абульханової-Славської, Б. Бітінаса, Г. Бурбуліса, О. Киричука, І. Кона, С. Максименко, Т. Мальковської, Ю. Орлова, В. Пономаренко, П. Симонова, В. Сухомлинського, Т. Титаренка, К. Ушинського, Ж. Юзвак та ін.

Серед сучасних українських дослідників різноманітних аспектів проблеми формування ціннісних орієнтацій особистості в умовах навчально-виховного процесу освітніх закладів слід назвати Г.Шевченко, І. Беха, І. Зязюна, О. Сухомлинську. Дослідники вказують на складність процесу формування цінностей та ціннісних орієнтацій молоді, на необхідність пошуку ефективних шляхів розв'язання названої проблеми.

Враховуючи актуальність та з метою поглиблення рівня розробленості проблеми формування ціннісних орієнтацій у студентів ПТНЗ, було визначено таку тему дослідження: «Формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ».

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.

Мета роботи – визначити педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність понять «цінність» та «ціннісні орієнтації».
2. Визначити проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів.
3. Дослідити особливості формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.
4. Проаналізувати стан сформованості ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.
5. Обґрунтувати педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПТНЗ

1.1. Сутність понять «цінність» та «ціннісні орієнтації»

Аксіологія – теорія цінностей (від *axio* – цінність, *logos* – слово, учення) – філософське вчення про природу цінностей, їхнє місце в реальності та структурі ціннісного світу, зв'язку різноманітних цінностей між собою, соціальними й культурними чинниками та структурою особистості

Представник цієї теорії (М. Каган) підкреслює, що проблема цінностей у широкому значенні ставала актуальною в періоди знецінення культурної традиції та дискредитації ідеологічних засад суспільства. На думку дослідників (К. Бакрадзе, М. Каган, Л. Чухіна), саме криза афінської демократії змусили Сократа вперше поставити питання „Що є благо?“, яке достатньо повно характеризує основне питання теорії цінностей. У результаті аналізу основних положень античної та філософії доходимо висновку, що ціннісні (етико-естетичні та релігійні) характеристики не відокремлювалися від реальної дійсності.

Отже, онтологія та аксіологія були нероздільні, невід'ємні одна від одної частини. Саме тоді, коли поняття „буття” розділяється на два елементи: реальність та цінність, виникає аксіологія як самостійна галузь філософських досліджень. Головне завдання аксіології – розкрити місце цінності в загальній структурі буття та її ставлення до фактів реальності .

Останню тезу яскраво підкреслює думка М. Кагана, який вважає, що узагальненого уявлення про цінність та закономірності її вияву в різноманітних конкретних формах не було до середини минулого століття. Так, учений стверджує, що назви досліджень Ф.-Й фон Рінтелена „Поняття цінності в духовному розвитку Європи” та Л. Столовича „Нарис з історії естетичної аксіології” не зовсім коректні, оскільки до XIX ст. не можна говорити ані про „аксіологію” як філософську теорію цінностей, ані про

цінність як об'єкт філософського дослідження. Останній факт дуже влучно прокоментував А. Штерн: „Без сумніву Платон, Аристотель та інші великі філософи, розробляючи проблеми етики, естетики, економічної теорії та інші, мали справу з цінностями, але вони не усвідомлювали, що добро, краса, корисність тощо мають спільне, що повинно стати предметом самостійної дисципліни [1, с. 177].

Виникнення теорії цінностей у ХІХ – ХХ ст. дослідники М. Каган [2], Н. Ткачова пояснюють історичними передумовами розвитку філософії як науки. Так, антична філософія, такі „епіфеномени” культури, як моральна, естетична, політична, релігійна свідомість, розглядала як явища маргінальні, другорядні. Людина для представників античності (Платон, Аристотель, Протагор) – носій логосу [2, с. 57].

На думку вчених (С. Аверінцева [3], М. Кагана [2]) наукові праці філософів середньовіччя не формувало ґрунтовних аксіологічних уявлень, тому що середньовічна філософія не в змозі була створити цілісне уявлення про природу цінностей, що відображала її різноманітні модифікації. Обмеженість середньовічних уявлень пояснюється тим, що теологи того часу визнають єдину істинну цінність – Бога. „Усі інші цінності – моральні, естетичні, політичні, навіть сама істина, є для релігійної свідомості тільки еманациями божества, маніфестаціями потойбічного світу, божественно-духовної енергії. Я назвав би це теологічною редукцією уявлення про цінності: аксіологія розчинилася тут у теології [4,с. 5].

Епоха Відродження протиставила середньовічному геоцентризму натуроцентристські та гуманістичні уявлення. Моральна, естетична, правова, політична свідомість – це відображення земного, а не містичного. Основні підходи до визначення поняття „цінності” були окреслені в працях Л. Альберті, Н. Макіавеллі.

Але поняття „цінність” не набуло ще значення філософської категорії.

У ХVІІ – ХVІІІ ст. питання цінностей залишається периферійним для філософії. Домінантою всіх філософських уявлень стало пізнання природи,

що спирається на силу розуму. Дослідники того часу робили акцент на математичне знання – *mathesis universalis*.

Середина XVIII ст. знаменувалася усвідомленням однобічності раціоналістично-сцієнтичної орієнтації культури. Філософія цього часу характеризується французьким сентименталізмом, зверненням до проблем етики та естетики, ученням І. Канта [5], що стало теоретичним підґрунтям нового історичного типу європейської культури – Романтизму: „Романтизм завершив перехід від традиційної культури з її стабільними принципами... до культури особистісно-креативної, динамічної та інноваційної, ціннісне забезпечення якої сприймалося вже не як даність, божественну за своїм походженням, а як людське, що формується в культурі й тому мінливе і в історичному часі, і в географічному просторі” [4, с. 7].

Отже, розвиток аксіології як важливого розділу філософської науки знаменував зародження нової епохи. Саме праці Г. Лотце, Ф. Ніцше стали спробою подолати однобічне онтологічне уявлення про одноманітність людського буття та реальності. Не дарма М. Хайдегер, високо оцінюючи внесок Ф. Ніцше в становлення аксіології, уважав, що ідея цінності стала усвідомлюватися тільки через ідеї відомого філософа [6].

В. Віндельбанд узагалі вважав, що філософія – це вчення про загальнозначущі цінності. На його думку, основне завдання філософії – роздуми над вічними цінностями, які обґрунтовані високою духовною дійсністю [1].

М. Каган акцентує увагу на визначальній думці Гегеля про те, що маси заявляють свої права не тільки в політиці, але й в усіх галузях духовного життя, надаючи життю тим самим іншого характеру, що, своєю чергою, створює нові моменти та веде до глибоких змін. Гегель попереджав про те, що у зв'язку з такими змінами виникає загроза втрати найвищого. Отже, виникнення аксіології стало потребою часу: „це призвело до розуміння культури як „світу втілених цінностей”, та її вивчення стало зводитися до опису теорії цінностей, так народилася нова наука – історія культури, та з

цих передумов зростає квазіісторична теорія „локальних цивілізацій” О. Шпенглера та його послідовників. Одночасно виявлення своєрідного ціннісного ставлення вилилося у дві різні групи наук за сучасною термінологією природничих та гуманітарних – за предметом пізнання, і за методом” [4, с. 10].

Теоретичний аналіз різноманітних, неоднорідних поглядів на проблему становлення теорії цінностей свідчить про те, що існують неоднозначні різноманітні концепції, що викликають труднощі в їхньому осмисленні та спробах класифікації.

Відомий історик німецької класичної аксіології 20-х років описав її чотири напрями: „феноменологічний” М. Шелер; „ідеалістичний” Г. Ріккерт; „ідеалістично-реалістичний” Г. Мюнстерберг та „реалістичний” (А. Штернер) .

Л. Столович, поєднавши аксіологічні теорії Європи та Америки ХХ ст., визначає сім течій у руслі аксіології: психологічні, натуралістичні, соціологічні, логіко-математичні, семіотичні, об’єктивно-онтологічні, феноменологічні, екзистенційні та теологічні [7].

Отже, наявність такого розмаїття підходів свідчить про великий інтерес до аксіологічної проблематики та відкриває потенційні вектори подальшого розвитку теорії цінностей, доповнюючи та вдосконалюючи її.

До цього моменту ми зупинялися здебільшого на поглядах європейських та американських учених. Вітчизняна традиція теорії цінностей здійснювалася за межами історичного матеріалізму, характерного для радянської епохи, та втілювалася в працях з етики, естетики, логіки, соціології та соціальної психології. У цьому ракурсі відзначимо доволі відомі прізвища В. Андрущенко , С. Анісімова , А. Здравомислова , В. Келле , М. Мамардашвілі , І. Нарського, С. Рубінштейна, Л. Столовича , В. Тугарінова, Н. Чавчавадзе , Л. Чухіної .

Узагалі переходячи до характеристики поняття „цінності”, підкреслимо, що існують більше двох сотень різноманітних визначень цього

поняття, що іноді демонструють діаметрально протилежні погляди прихильників різних наукових підходів та шкіл.

Так, В. Сагатовський уважав, що систему цінностей суб'єкта визначає спосіб життя. Представлена теорія В. Сагатовського цікава розумінням структури аксіосфери у зв'язку з діяльністю, яка може бути „екстрагенною”, коли їхні досягнення диктуються зовнішньою необхідністю, та „інтрогенною”, коли мета діяльності визначається внутрішньою потребою суб'єкта. Дослідник до ключових цінностей першого порядку зараховує: корисність, задоволення, визнання, володіння, істину, порядок. Ключові цінності другого порядку – щастя, радість, добро, свобода, правда, краса [8].

Науковець В. Сержантов [9] вважає, що світ цінностей перетворюється сьогодні на специфічний об'єкт активності людини.

Г. Гребеньков розглядає особистість як носія особистісної ціннісної системи, стрункої організації своєї свідомості та загалом життєдіяльності. На його думку, ця особистісна система цінностей є індивідуальним утіленням абсолютних цінностей (культурних універсалій) та конкретно-історичних цінностей простору – часу буття конкретної людини в цю епоху. Дослідник справедливо зазначає, що людина як *homo sapiens* завжди є носієм особистісної системи цінностей, які:

- а) мають відношення до еволюції світу соціального як культури;
- б) до індивідуальних особливостей становлення людини соціальної, у діалектиці якої виникає особистісна система цінностей,

„внутрішній психологічний формат буття якої є система психологічних установок, а зовнішній вияв – ціннісні орієнтації або аксіологічні функції особистості” [10, с. 258].

Для представників аксіологічного трансценденталізму Г. Ріккєрта, цінність – це ідеальне буття, буття норми, що співвідноситься з трансцендентною свідомістю. У цьому випадку цінності не залежать від

людських потреб та побажань, що ведуть до виникнення проблем онтологічної природи „нормативної свідомості” [11].

Персоналістська онтологія М. Шелера як реальність ціннісного світу знаходить відображення в структурі людської особистості. На його думку, тип особистості визначається специфічною ієрархією цінностей, що становлять онтологічну основу особистості” [12].

Свій вагомий внесок у теорію цінностей був зроблений і психологічною наукою. Показовим у цьому плані є праця А. Маслоу „До психології буття”. Свою ціннісну концепцію дослідник називав „натуралістичною наукою про людські цінності”, а цінність, своєю чергою, трактується ним як вибраний принцип. Тобто цінність, на думку А. Маслоу, – вибрана установка, похідна від потреб. У деяких випадках потребу вчений розглядає нерозривно, невід’ємно від цінності. Саме такі потреби (цінності) пов’язані між собою ієрархічно та еволюційно та, урешті-решт, призводять до єдиної кінцевої мети – самоактуалізації [13, с. 258].

Серед розмаїття визначень цінностей слід виокремити погляд Р. Рокіча, який вважає, що цінності – це стійкі переконання. У цьому контексті певний спосіб поведінки або існування має індивідуальний характер. Отже, Р. Рокіч наголошував, що система цінностей становить певну стійку сукупність переконань. У цьому зв’язку дослідник розглядає три типи переконань: екзистенціальні, оцінні та прогностичні. Останні належать до цінностей, що дозволяють орієнтуватися в бажаності – небажаності способів поведінки (інструментальні та операційні цінності) та існування (термінальні та змістові цінності) [14].

Аналізуючи соціологічне трактування цінностей Р. Рокіча [14] та психологічні погляди А. Маслоу [13], М. Каган справедливо підкреслював, що представлені погляди заслуговують на увагу та обговорення, але не можуть замінити філософське осмислення проблеми, що є визначальною в усвідомленні теорії цінностей [15].

Представник екзистенціальної психології В. Франкл в основу концепції особистості поклав прагнення реалізації життя. Він виокремлює три види цінностей, що наповнюють життя людини змістом: творчі цінності, які втілюються у творчих вчинках і праці; чуттєві цінності, що знаходять утілення в повазі до природи, мистецтва, любові; цінності зв'язків, які виявляються в ставленні людини до власної долі, різноманітних життєвих обставин, стосунків між людьми [16, с. 178].

На основі вивчення різноманітних наукових праць нами були зроблені деякі висновки та узагальнення, а саме:

- цінність – об'єктивна реальність, що знаходить своє відображення в духовній сфері людини, це вираз реальності, відображення відносин між людиною та об'єктами навколишньої дійсності;

- цінності прямо пов'язані з мотиваційно-потребнісною, чуттєво-емоційною сферами особистості й виникають як синтез свідомого та ірраціонального (емоційно-чуттєвого);

- цінності – підґрунтя для самоствердження, самоактуалізації людини, регулятор її поведінки та життєвих пріоритетів, які впливають на смисл життя як особистісну інтеграцію системи цінностей, що функціонують у суспільстві.

Отже, наша думка співпадає з філософським поглядом М. Кагана, який розглядає „людину, її діяльність та поведінку в просторі суб'єктно-об'єктних відносин як спосіб знаходження суб'єктом значення об'єкта для свого суб'єктивного буття, іншими словами – як надання цінності всьому, що входить у простір культури зі світу природи, тим більше, усьому, що створено самою культурою, у вигляді «другої природи» та у вигляді різноманітних форм неприродного, нематеріального, ілюзорного, створеного фантазією небуття” [4, с. 33].

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить про те, що значна кількість дослідників розглядають питання опанування цінностей на індивідуальному рівні через поняття „ціннісні орієнтації”. У ракурсі

представленого дослідження це дуже суттєвий момент, який допомагає з'ясувати методологічну базу нашої роботи.

Так, В. Ядов для вивчення мотивації поведінки особистості використовував поняття „ціннісні орієнтації”. У межі аксіосфери включалися „цінності-норми”, „цінності-ідеали”, „цінності-цілі”, „цінності-засоби”.

Ціннісна орієнтація в цьому випадку поставала як регулятор поведінки, тобто збуджувальна сила, що має свої витoki в духовному світі людини [15, с.23].

Показовим у контексті нашого дослідження є концепція ціннісних орієнтацій В. М'ясищева. Він стверджував, що предмети та явища соціуму, пов'язані з особистістю, суспільними відносинами постають як об'єктивно включені в її внутрішній світ та її діяльність, та не мають особистісно значущої цінності. Отже, поняття ціннісної орієнтації особистості виникає для пояснення соціально значущої поведінки. Таким чином, представлена думка дійсно пов'язує діяльнісний, мотиваційний, поведінковий аспекти [17].

А. Здравомислов робить акцент на ціннісних уявленнях, що дозволяють створювати оцінку, через яку особистість може розглядати навколишню дійсність як адекватну або неадекватну, відповідно до тієї системи цінностей, яка в цій особистості склалася. Саме на основі ціннісних орієнтацій людина в змозі оцінювати не тільки існуючу реальність, але й спрямовувати вектор своїх дій, вчинків, прагнути справедливості [18].

Узагалі для психологічної науки характерні такі погляди на природу ціннісних орієнтацій, які Б. Ананьєв визначає як загальну спрямованість особистості на ті чи ті цінності [19]. Л. Божович при усвідомленні ціннісних орієнтацій наполягає на моральних позиціях і мотивах поведінки особистості [20]; О. Леонт'єв визначає ціннісні орієнтації через взаємопроникнення сенсу й значення [21]; Д. Узнадзе трактує ціннісні орієнтації через динаміку установки [22]. У цьому контексті доречно навести погляд І. Кона, який розглядає ціннісну орієнтацію як „цілісну систему установок”, що зумовлює цілі, прагнення, почуття, світогляд людини [23].

Вчені В. М'ясищев, Д.Узнадзе [17; 391] наголошують на зв'язку ціннісних орієнтацій з поняттями „установка”, наприклад, В. Пазенок вважає, що ціннісні орієнтації – це один із елементів ціннісного ставлення до світу, що включає диспозицію (ціннісну установку) та оцінку певного предмета або явища реальної дійсності. Така оцінка закріплюється у формі ціннісного судження.

Уже згадуваний Е. Шпрангер визначає ціннісні орієнтації як „форму пізнання світу”. Для нашого дослідження інтерес становить структурна класифікація ціннісних напрямів, типів людського пізнання світу, яку дав учений: теоретична людина (визначається усталеним і великим бажанням пізнавати навколишній світ та реальність); економічна людина (з'ясовує користь для себе і в значних масштабах для суспільства); естетична людина (убачає головну мету існування у всезагальній злагодженості явищ, форм, відносин, стилю тощо); соціальна людина (домінанти – усезагальна гармонія, любов, життя заради іншої людини); політично ініціативна людина (найважливіша цінність для неї влада); релігійна людина (пошук сенсу життя).

Л. Анциферова вважає, що основна форма становлення, здійснення й розвитку особистості є соціально значуща діяльність, яка розуміється в широкому сенсі як створення духовних і матеріальних цінностей. Мета діяльності в тлумаченні вченої – не лише виробництво матеріального продукту, але й робота над своїми ціннісними орієнтаціями, переоцінка власних цінностей, робота над упорядкуванням свого внутрішнього світу, переосмислення свого минулого. Тобто, беручи участь у спільній діяльності з іншими людьми, людина перетворює соціальні ситуації відповідно до логіки своїх індивідуальних ціннісних орієнтацій [24].

М. Каган наполягає на важливості духовного спілкування суб'єктів для спільної діяльності, ефективність якої залежить від потреб, цінностей, ціннісних орієнтацій, що спрямовують спілкування людей так само, як їхню предметну практику та теоретичне пізнання [2, с. 41].

На основі ретельного теоретичного аналізу наукової літератури з проблем ціннісних орієнтацій Н. Ткачова доходить висновку, що останні передусім є основою загальносвітоглядної позиції особистості, будучи результатом відображення в її свідомості пріоритетних для неї соціальних цінностей. Дослідниця наголошує на тому, що ціннісні орієнтації суб'єкта – це психологічні новоутворення інтегрального характеру, що забезпечує цілісність свідомості, емоційно-чуттєвої сфери та поведінки людини. Також Н. Ткачова вважає, що ціннісні орієнтації – спосіб виявлення суб'єктивного ставлення індивіда до об'єктів задоволення його потреб [25, с. 47].

Отже, аналіз наукових підходів на проблему цінностей та ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновок, що цінності – об'єкти реальної дійсності, які сприяють реалізації людських потреб. У ціннісних орієнтаціях відображається ставлення суб'єкта до об'єкта (цінності). Утілення в ціннісних орієнтаціях людини потреб, сподівань, прагнень, пріоритетів, душевно-духовних переживань визначає життєвий вибір та напрями подальшого розвитку особистості. Більше того, ціннісні орієнтації відображають свідомість, моральність, духовність, емоційно-почуттєву сферу особистості. Незважаючи на всю різноманітність ціннісних орієнтацій, описаних у науковій літературі, можна виокремити такі суттєві моменти:

- можливість сприймати духовні цінності, емоційно ставитися до них, а в перспективі на основі певних ціннісних орієнтацій і виробляти їх;
- креативно привласнювати реальну дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу.

Питання формування ціннісних орієнтацій як педагогічна проблема буде розглянуто в наступному підрозділі.

1.2. Формування ціннісних орієнтацій студентів як педагогічна проблема

Визначення аксіологічних засад виховної роботи при формуванні ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу – актуальна, не до кінця досліджена проблема сучасної педагогічної науки. Стратегічна мета освітянської політики формування ціннісних орієнтацій студентської молоді, процес відродження традиційних духовно-культурних цінностей українського народу визначає вектор національної освітньої політики. Це відображено в загальнодержавних документах, що становлять нормативно-правову базу вищої освіти (Закони України „Про професійний розвиток працівників” (2012) , „Про вищу освіту” (2014) , Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, Концепція національного виховання студентської молоді (2009), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015) , Концепція гуманітарного розвитку України до 2020 року та ін.).

У нормативно-правовій базі наголошено на необхідності реформування освіти на основі загальнолюдських, полікультурних, національних цінностях, формування особистості професіонала, який усвідомлює свою приналежність до українського народу та європейської цивілізації й підготовлений до життя в постійно змінюваному, конкурентному світі. Отже, вища освіта покликана виховувати громадянина України як гармонійно розвинену особистість.

Одним із перспективних напрямів реалізації цих програм є аксіологізація виховного процесу як основи розвитку та збагачення ціннісних орієнтацій. Цілком логічно, що наше дослідження передусім ґрунтується на аксіологічному підході, створюючи його методологічну основу, тобто спирається на ті основні вихідні положення, реалізація яких є в основі здійснення теоретичної й практичної діяльності людини В. Буряк, Ф. Василюк, М. Данилов, Л. Рибалко. Отже, особливістю аксіологічного підходу є вивчення значущої ролі цінностей у житті людини, технології перетворення загальнолюдських, суспільно значущих цінностей в індивідуальні, особистісні надбання. Цю тезу яскраво

ілюструє Л. Рибалко, яка вважає, що „на зламі століть змінюються цінності, якими людини жила, творила, виховувалася, навчалася. Настав час усвідомлення найвищої цінності – це буття людини, переоцінка ставлення до неї, створення умов для вибору нею правильних ціннісних орієнтирів у житті, загартування життєвої позиції, що сприятиме потенційному саморозкриттю, самореалізації, досягненню акме-вершини кожною людиною. В умовах перебудови ринку праці, зростання попиту на конкурентоспроможну, мобільну молодь людина починає усвідомлювати особистісну значущість максимальної реалізації власних здібностей, досягнення певних вершин, удосконалення здібностей, здобуття кар’єри на сучасному етапі перебудови й оновлення суспільного державного ладу в Україні” [26, с. 56].

Саме педагоги, освітяни завжди очолювали пошуки й запровадження нових культурних та ціннісних орієнтацій людського існування. В умовах трагедійності політичного, соціального вибору України зростає актуальність морально-аксіологічної проблематики, що виявляється в такому:

- суспільних перетвореннях в українській державі;
- процесах формування нової національної свідомості та засобів самоідентифікації сучасного українця;
- європейськими устремліннями України, що передбачають сприйняття

„європейських цінностей”, та необхідність збереження для українців ознак духовно-морального плану [27, с. 135].

Згадаємо, що аксіологічна проблематика завжди актуалізується на тлі оформлення нових державних ідеологем та зміни ціннісних орієнтирів суспільства.

Проблему ціннісного наповнення навчально-виховного процесу пов’язуємо з працями таких вітчизняних учених, як І. Бех, О. Вишневський, П. Ігнатенко, Л. Мороз, С. Сисоєва, Г. Шевченко. Така увага до проблем цінностей, ціннісних орієнтацій свідчить про багатогранний, невичерпний характер цих феноменів.

У ракурсі нашого дослідження під поняттям „аксіологічний підхід” ми будемо розуміти спрямованість виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі на реалізацію провідних положень теорії цінностей, педагогічної аксіології, засвоєння яких сприяє переведенню абстрактних загальнолюдських цінностей в індивідуальні, особистісні надбання людини, формуванню ціннісних орієнтацій.

У цьому випадку „провідними поняттями аксіологічного підходу є цінність, аксіологічна характеристика особистості як суб’єкта ціннісних відносин, загальні аксіологічні категорії – значущість, ідеал, сенс, соціальні норми, оцінка, ціннісні орієнтації й ставлення, установка, а також особистісні цінності – потреби, мотивація, мета, розвиток, самореалізація, професіоналізм тощо” [28, с. 56].

Розглянемо ціннісні орієнтації з точки зору педагогів, які досліджували це поняття.

Як зазначає І. Гіровська, зміст ціннісних орієнтацій в історії цивілізації та людства з античності до нашого часу відрізняється відносною стабільністю й відтворюваністю. Дослідниця зазначає, що в макромасштабі (країна, держава) так і в мікромасштабі (індивід, особистість), перевага надавалася тим позиціям, які спрямовані на „суспільне благо”. Отже, історія людства сформувала ідеальну уяву про людину як особистість, суттю якої є духовні прагнення. Саме це уявлення про „гідну людину” є сьогодні планетарним і таким, що саме собою розуміється [10, с. 56].

Ціннісні орієнтації за визначенням І. Кона [23] набувають особистих і соціальних властивостей та формуються під впливом суспільного виховання. Науковець підкреслює соціально-індивідуальний характер ціннісних орієнтацій, тому, що синтезують індивідуальний суб’єктивний досвід людини з об’єктивною реальністю.

Дослідники (О. Камінська , С. Рабійчук) підкреслюють, що усталені, глибоко усвідомлені ціннісні орієнтації впливають на особистість,

мотивуючи та регулюючи її поведінку, створюючи умови для досягнення життєвих цілей.

Так, Н. Наумова підкреслює цілепокладальний механізм ціннісних орієнтацій, оскільки вони орієнтують людину серед об'єктів природно-соціального світу, створюючи організовану, осмислену й таку, що має для людини значення картину світу. Саме ціннісні орієнтації спрямовують дії, дають підставу для вибору з наявних альтернативних цілей та засобів.

Педагогічний аспект цінностей, ціннісних орієнтацій розглядається в контексті виховання, емоційного розвитку, навчання, світоглядного зростання особистості.

Так, Б. Бітінас ціннісні орієнтації розкриває через ціннісну позицію з такими параметрами:

- спрямованість на вищу (для конкретної особистості) цінність;
- сфера функціонування цінностей, що визначає моральну, релігійну, громадянську, естетичну, ділову позиції;
- автономність позиції, тобто здатність індивіда виражати цінності через відповідні вчинки;
- активність, ініціативність індивіда в соціальному ствердженні прийнятої ним системи цінностей [29, с. 67].

У розумінні К. Абульханової-Славської ціннісні орієнтації є підґрунтям стратегічного напрямку життя людини. На думку вченої, вибір і реалізація цінностей, особливо духовних, – найважливіша справа всього життя. Отже, людина має не тільки визнати духовні цінності для себе як важливі, домінуючі в особистісній ціннісній системі, але й привласнити їх, щоб вони стали важливим надбанням особистості. Тільки в цьому випадку вони можуть стати основою для активних духовно-інтелектуальних і творчих пошуків [30, с. 67].

Ціннісні орієнтації – „багатогранна палітра емоційно-почуттєвих, когнітивних, поведінкових, потребнісно-мотиваційних складників, світоглядних структур, які охоплюють світобачення й світоставлення”, –

на думку Т. Антоненко, відображають масштабний, глобальний ракурс розглянутої проблеми [31].

У цьому ракурсі треба звернути увагу на фундаментальний висновок І. Беха, що „в духовно досконале Я може трансформуватися завдяки вищим цінностям, до яких прагне особистість і які в такому разі відповідатимуть реальним масштабам її духовного Я, визначаючи його справжню якість” [32, с. 6]. Учений вважає, що основною метою виховання є привласнення особистістю вищих духовних цінностей, що відображають „реальний масштаб духовного Я”. І. Бех, розглядаючи особистість у просторі духовного розвитку, торкається механізмів духовної рефлексії, яку трактує в контексті вищих психологічних механізмів виховання духовних цінностей особистості, в основі кожної з яких – механізми свідомості та самосвідомості: „Логіці функціонування механізму свідомості відповідає логіка формування когнітивного компонента, а механізму самосвідомості – емоційно-ціннісного і поведінково-діяльнісного як поетапних елементів генези духовної цінності” [32, с. 49]. Більше того, дослідник акцентує увагу на тому, що набуття духовною цінністю достатньої стійкості – складаний і суперечливий процес, що іноді перетворюється в умовах протидії суспільного оточення на самозахист. Але завдяки актуалізації механізму позитивного самопідкріплення Я-духовного вона надасть перевагу своєму духовному розвитку. Отже, „...оволодівши разом з педагогом технологією формування певної духовної цінності, вихованець набув дієвих засобів для духовного самовиховання й саморозвитку” [32, с. 50].

Основним орієнтиром сучасної педагогіки, підґрунтям ціннісних орієнтацій, на думку О. Вишневського, повинна стати „здатність людини до саморегламентатії, усвідомленого самообмеження та самоподолання” .

Отже, ціннісні орієнтації особистості становлять її цілісність, стають часткою внутрішнього досвіду та мотиваційними орієнтирами професійної діяльності на ґрунті „об’єктної рефлексії” (І. Бех).

Л. Коберник наполягає на суб'єктивному аспекті ціннісних орієнтацій, підкреслюючи при цьому, що перехід цінностей у ціннісні орієнтації є свідченням об'єктивації особистості. Дослідниця наголошує на тому, що цінність має якісну характеристику (ступінь наближення до ідеалів Краси, Істини, Добра), яка визначає її кількісну характеристику (амплітуду функціонування). Чим вище ранг цінностей особистості, тим вона незалежніша від історичних умов, соціальних змін, поглядів і смаків окремих людей.

Л. Коберник, аналізуючи аксіологічний рівень розвитку особистості, підкреслює, що останній визначається рангом цінностей та стійкістю ціннісних орієнтацій, багатоплановістю та гармонійністю поєднання. Цікаві механізми перетворення цінності як єдності естетичного, філософського та етичного значень об'єкта в ціннісну орієнтацію. Ця трансформація, на її думку, відбувається через співдіяльність емоційно-чуттєвої, раціоналістичної та волютивної сфер психіки людини: „Функційно в ціннісному відношенні „об'єкт – особистість” емоційно-чуттєва сфера відіграє роль „приймача” ціннісної інформації, раціоналістична – „механізму її обробки”, а волютивна „реалізатора”” [33, с. 30].

Уся система ціннісних орієнтацій людини слугує важливим регулятором її активності, тому що ця система допомагає співвідносити індивідуальні потреби й мотиви з усвідомленими та прийнятими індивідом цінностями. Про це свідчить погляд В. Алексєєвої, яка вважає ціннісні орієнтації формою включення суспільних цінностей у механізм діяльності й поведінки особистості. Систему ціннісних орієнтацій дослідниця вважає „основним каналом засвоєння духовної культури суспільства, перетворення культурних цінностей у стимули й мотиви практичної поведінки людей” [34, с. 63].

Ціннісні орієнтації є також засобом диференціації особистістю суб'єктів довкілля за їх значущістю, що виражається в стійкому ставленні суб'єкта до навколишнього світу, наголошує Н. Максимчук: „Джерелом формування ціннісних орієнтацій є смисложиттєва позиція, активність особистості, що

визначає рівень їхніх домагань та орієнтацію в процесі діяльності на досягнення конкретних цілей” [35, с. 8].

А. Реан наголошує на подвійному характері ціннісних орієнтацій. З одного боку, вони соціальні, оскільки історично й культурно зумовлені, з іншого – індивідуальні, оскільки в них зосереджений життєвий досвід конкретного суб’єкта” [36, с. 377].

Отже, система ціннісних орієнтацій, відображаючи цінності соціального середовища, сама може впливати на групові норми та цінності. Індивідуальні ціннісні орієнтації окремих членів групи взаємодіють, а через міжособистісні взаємини впливають на колективні [33, с. 31].

Як бачимо, система ціннісних орієнтацій є багатофункційною, бо одночасно виконує кілька функцій. Регуляції поведінки й визначення її мети, що дозволяє функціонувати як єдність особистості та соціального середовища, наприклад, Ф. Василюк вважає, що „цінність внутрішньо висвітлює все життя людини, наповнюючи її простою і справжньою волею”. Дослідники (І. Бех , Ф. Василюк , О. Вишневський) пов’язують цінності із якостями реально діючих мотивів і джерел свідомості буття, що ведуть до зростання й удосконалення особистості в процесі власного послідовного розвитку. Отже, ціннісні орієнтації – динамічна система, механізм особистісного зростання та саморозвитку. Так, деякі дослідники вважають, що „створення цілісної гармонійної внутрішньої структури, нейтралізація „Его- пристрастей” (І. Бех), самоподолання (О. Вишневський) на усвідомленій ціннісній основі сприятимуть усвідомленому самоздійсненню, самовиявленню, особистісному саморозкриттю” [37, с. 138].

Педагогічний аспект проблеми формування ціннісних орієнтацій вимагає розгляду поряд з позитивними й негативних цінностей-вад. Ми стоїмо на позиціях, що ціннісні орієнтації – позитивні утворення в структурі особистості, тому що спрямовані на соціальний прогрес. Негативний аспект антицінностей можливо прослідкувати в особистісних орієнтаціях, які можуть мати подвійний характер. Так, є ряд дослідників, які вважають, що особистісні орієнтації

містять спрямованість і на цінності, і на вади, які виправдовуються об'єктивною реальністю або громадською думкою. Л. Коберник наголошує, що проблема співвідношення ціннісних і особистісних орієнтацій – своєрідна межа психологічного та етичного, межа власне особистісного й призначення людини у світі .І. Бех, вивчаючи структуру ціннісних орієнтацій, виходить з єдності їх динамічного та змістовного боків. Академік робить акцент на змістовному боці ціннісних орієнтацій, що базується на людському розумі, людській свідомості, на осмисленому відображенні зовнішньої дійсності [38].

Д. Леонт'єв процес засвоєння соціальних цінностей та їх трансформацію в ціннісні орієнтації традиційно пов'язує з поняттям інтеріоризації, тобто рухом від цінностей соціальних груп до особистих. Учений виокремлює ще один не менш важливий аспект проблеми, це рух від структури індивідуальної мотивації, заснованої виключно на потребах (внутрішнє, біологічне) до структури, у якій головну роль відіграють цінності (внутрішнє, соціальне), що становить соціалізацію особистості [39].

У процесі інтеріоризації традиційно виокремлюють кілька етапів:

- отримання інформації про існування цінностей та умови їхньої реалізації;
- трансформація, тобто „переклад” інформації власною індивідуальною мовою;
- активна діяльність з прийняття або неприйняття інформації;
- включення її в особистісно визнану систему цінностей;
- динамізм – зміни, які відбуваються в особистості, у зв'язку з прийняттям або неприйняттям цінності [33, с. 32].

Є. Помиткін процес духовного розвитку особистості, активізації її духовного „Я” пов'язує з упорядкуванням ідеалів, цінностей та смислів:

„Досягнення гармонії в ціннісно-смісловій сфері особистості є важливим результатом процесу духовного розвитку, який не позбавлений криз і протиріч. Зокрема, різноспрямованість ідеалів, цінностей і смислів спричиняє

внутрішньоособистісний конфлікт – духовний дисонанс, який визначено як негативний спонукальний стан, зумовлений дією кількох суперечливих ціннісно-сміслових установок особистості, що формувалися одночасно або на різних вікових етапах життя. На відміну від когнітивного, духовний дисонанс детермінується дією трьох складників – ідеалів, цінностей та смислів, які не завжди усвідомлює особистість. Потреба в подоланні духовного дисонансу спонукає особистість до активного духовного саморозвитку, упорядкування цінностей, віднаходження конструктивних життєвих смислів, реконструювання образу „Я” [40, с. 13].

Є. Помиткін, розкриваючи зміст принципу ціннісно-сміислової детермінації, зазначає, що „психологічний зміст ідеалів, цінностей і смислів скеровує особистісні функції та процеси, надає їм узгодженості, детермінує особистісно-духовну спрямованість. Невпорядкованість або втрата духовних цінностей і смислів позбавляє людське життя сенсу, зводячи до природного рівня; ціннісно-сміслова саморегуляція є основою для вольової та емоційної саморегуляції особистості. Поведінка, вчинки та взаємодія дітей і молоді мають вивчатися в безпосередньому зв'язку з їх ціннісно-сміисловою детермінацією” [40, с. 14]. Дослідник пов'язує ідеали, цінності й смисли в руслі Краси, Добра та Істини, гармонізацією поведінки та способу життя, збагаченням духовних надбань людства результатами власної діяльності з духовним розвитком та процесами свідомого самовдосконалення особистості.

Теоретичний аналіз проблеми формування ціннісних орієнтацій був би не повним, якщо не згадати нову галузь знань – педагогічну аксіологію, повномасштабне визначення якої надають В. Сластьонін та Г. Чижаківа. На думку вчених, це галузь педагогічного знання, яка досліджує освітні цінності з позиції самої цінності людини й здійснює ціннісні підходи на основі визначення цінності самої освіти [41, с. 99].

Разом з тим підкреслимо, що більшість проаналізованих досліджень не повністю висвітлюють питання формування ціннісної сфери особистості, а саме прикладний його зміст. Залишається відкритим питання створення педагогічних

умов формування ціннісних орієнтацій студентів, зокрема студентів технічних вищих навчальних закладів. Зазначимо, що вивчення шляхів та методів формування ціннісних орієнтацій студентів становить великий науковий і практичний інтерес, оскільки саме на цьому віковому етапі здобувається перший досвід самовираження, самоствердження, саморозкриття, формується аксіосфера особистості; урешті-решт, відбувається становлення майбутньої української нації в умовах ціннісно-нормативної невизначеності й соціально-економічної нестабільності.

Отже, узагальнюючи наукові підходи до представленої проблеми, доходимо висновку, що ціннісні орієнтації – узагальнені смислові новоутворення в структурі особистості, які виникають через привласнення об'єктивних цінностей та їх перетворення в особистісні надбання суб'єкта, відображаючи мотиваційно-потребнісний, емоційний, духовно-моральний стан людини, її систему світоглядних орієнтацій, спрямовуючи її цілі та стратегію життєвого шляху.

Формування ціннісних орієнтацій ми розглядаємо як цілеспрямований організований вплив на аксіосферу особистості як вищого регулятивного утворення, що характеризується можливістю сприймати духовні цінності, емоційно ставитися до них, а в перспективі на основі певних ціннісних орієнтацій і виробляти їх; креативно привласнювати реальну дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу.

Розглянемо, яким чином у сучасній педагогічній науці розкривається структура, функції, компоненти, механізми ціннісних орієнтацій.

У цьому ракурсі заслуговує на увагу предметно-об'єктний підхід П. Ігнатенка [42]. Дослідник обґрунтував психологічну структуру ціннісних орієнтацій: потреби – настанови – інтереси – мотиви – цілі – ідеали – свідомість – переконання – вибір – цінності. Саме взаємодія цих психологічних елементів та соціальних умов утворює соціально-психологічний механізм ціннісних орієнтацій особистості.

Ю. Горбенко виокремлює в структурі ціннісних орієнтацій такі компоненти:

- свідомий – має когнітивний характер, який є наслідком розуміння важливості цінностей для життя людини, задає загальну спрямованість діяльності та є способом диференціації об'єктів за їх значущістю. Результат упровадження ціннісної орієнтації виявляється у стійких переконаннях;

- підсвідомий – виявляється в значенні для людини пріоритетної цінності, яка впливає на діяльність, що не сумісна із диспозиціями й установками особистості, при цьому зміна значущості цінностей може відбуватися на підсвідомому рівні [43].

І. Гіровська, узагальнюючи погляди вчених, щодо структури ціннісних орієнтацій виокремлює такі підструктури:

- когнітивна – ціннісні уявлення людини (знання про предмети, явища, процеси, світогляд, уявлення про своє життя);

- емоційна – відносно стійкі почуття людини до об'єктів, що виражається в емоційній оцінці емоційно-ціннісних ставлень до світу, своїх обов'язків, почуттів;

- діяльнісна – схильність до того або того типу соціальної поведінки; загальна спрямованість діяльності людини щодо об'єктів і явищ соціальної значущості, шлях досягнення життєвих планів [10].

С. Рабійчук до основних механізмів ціннісних орієнтацій зараховують:

- соціальні (реалізуються через матеріальне втілення суспільної системи цінностей);

- психологічні (здійснюються завдяки взаємодії соціально-психологічних компонентів особистості, як-от: інтереси, мотиви, цілі, у процесі утворення та формування її ціннісних орієнтацій);

- педагогічні (функціонують у вигляді взаємодоповнювального поєднання навчання, виховання та діяльності особистості) .

Отже, у результаті теоретичного аналізу педагогічних уявлень про сутність, зміст, структуру ціннісних орієнтацій як педагогічної проблеми доходимо висновків, що фундаментальним методологічним підходом в усвідомленні проблеми є аксіологічний, який спрямовує виховний процес у вищому технічному навчальному закладі на реалізацію провідних положень теорії цінностей, педагогічної аксіології, засвоєння яких сприяє переведенню абстрактних загальнолюдських цінностей в індивідуальні, особистісні надбання людини, формуванню ціннісних орієнтацій, духовно-моральної сфери.

Узагальнення теоретичних поглядів учених на представлену проблему дало змогу дійти висновків, що ціннісні орієнтації – психічні новоутворення в структурі особистості, які виникають через привласнення об'єктивних цінностей в особистісні надбання суб'єкта, відображаючи мотиваційно-потребнісний, емоційний, духовно-моральний стан людини, її систему світоглядних орієнтацій, спрямовуючи її цілі та стратегію життєвого шляху.

Формування ціннісних орієнтацій ми розглядаємо як цілеспрямований організований вплив на аксіосферу особистості, як вище регулятивне утворення, що характеризується можливістю сприймати духовні цінності, емоційно ставитися до них, а в перспективі на основі певних ціннісних орієнтацій і виробляти їх, креативно привласнювати реальну дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу.

1.3. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ

У Стародавньому Римі та в часи середньовіччя студентом називали кожного зайнятого процесом пізнання. З організацією у XII ст. університетів термін „студент” застосовували до тих, хто навчався (спочатку і до тих, хто викладав) в університетах. Після введення в університетах вчених звань для викладачів (магістра, професора та ін.) студентами називають лише тих, хто в

них навчається. В „Українському педагогічному словнику” „студент” трактується як учень вищого навчального закладу.

Т. Іщенко акцентує увагу на тому факті, що студентство є складовою частиною такої суспільної групи як молодь. Як соціальна група вона наділена всіма якостями, властивими молоді. Водночас студентство має свої особливості. Однією з таких специфічних особливостей є соціальний престиж, оскільки більшість студентів усвідомлюють, що вищий навчальний заклад є одним із засобів соціального просування .

Студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві . Студентство являє собою найкультурнішу частину суспільства та по праву вважається представником його еліти – інтелігенції, оскільки, порівняно з іншими групами населення, відрізняється найбільш високим рівнем освіченості, культури, вихованості, пізнавальної мотивації. Соціально значущою особливістю студентства є його включеність в систему суспільних відносин, що створює великі можливості для спілкування.

Студентство як соціальна група, – пишуть Б. Рубін і Ю. Колесніков, – функціонує в системі вищої освіти, виступає як об'єкт виробництва, предметом якої є не річ, а сама людина, особистість. Тому головною формою виробництва є навчально-освітня діяльність".

Отже, студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто, студентство треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості, і яка готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції.

Студентам властива романтична закоханість, духовна піднесеність, вони емоційно збуджені у судженнях, але, якщо енергію цього емоційного стану спрямувати на вирішення складного і значущого для них завдання, то

вона може стати стимулом для плідної та конструктивної роботи. У студентські роки формуються позитивні особистісні якості – почуття обов'язку, самостійність у прийнятті рішень, цілеспрямованість, наполегливість, вміння регулювати свої почуття. Найголовнішою особливістю студентського віку є усвідомлення особистістю своєї індивідуальності, автентичності, свого „образу Я”. Образ „Я”, за І. Коном, – це соціальна установка, відношення особистості до себе, що включає три компоненти: пізнавальний, емоційний і поведінковий [44, с. 179]. Разом із тим слід зазначити, що здатність студентів до свідомої регуляції своєї поведінки, самодетермінації остаточно ще не сформована. Тому іноді в їхній поведінці мають місце невмотивовані, флуктуаційні явища, неадекватні дії. З одного боку, студенти прагнуть свободи, незалежності, а з іншого – не знають як внутрішньо себе розкріпостити, увійти в стан гармонійної узгодженості із собою та світом.

В Україні студент – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу та навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Учень професійно-технічного навчального закладу - це випускник основної або старшої загальноосвітньої школи, зарахований до професійно-технічного навчального закладу на навчання за програмами професійно-технічної освіти.

Слухач професійно-технічного навчального закладу - це особа, зарахована до цього закладу на навчання за програмами курсової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації.

Професійно-технічний навчальний заклад - це заклад освіти, що забезпечує реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.

До професійно-технічних навчальних закладів належать:

професійно-технічне училище відповідного профілю;
професійне училище соціальної реабілітації;
вище професійне училище;
професійний ліцей;
професійний ліцей відповідного профілю;
професійно-художнє училище;
художнє професійно-технічне училище;
вище художнє професійно-технічне училище;
училище-агрофірма;
вище училище-агрофірма;
училище-завод;
центр професійно-технічної освіти;
центр професійної освіти;
навчально-виробничий центр;
центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів;
навчально-курсний комбінат;
навчальний центр;

інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання (стаття 18 в редакції Закону №1158-IV від 11.09.2003).

Докорінними змінами, які відбуваються в суспільстві, зростанням конкуренції, упровадженням новітніх технологій виробництва зумовлюється нова роль особистості в нових соціально-економічних умовах, універсалізація професійних функцій людини. Особлива роль у формуванні особистості студента ПТНЗ належить сучасним професійно-технічним навчальним закладам. Головним завданням ПТНЗ є надання студентам системи знань, умінь та навичок, що гарантують виконання ними на виробництві своїх функціональних обов'язків, а також забезпечення культурного й духовного розвитку особистості учнів, виховання їх у дусі найкращих людських цінностей. Тому процеси навчання та виховання

нероздільні, повинні бути послідовними й безперервними. Виховний процес у цих навчальних закладах потенційно здатний забезпечити гідне долучення особистості до дорослого життя людини, до її повноцінної соціалізації, успішної професійної адаптації.

Системна виховна робота розпочинається з першого дня навчання в ПТНЗ. Забезпечити високу ефективність виховного процесу - це не лише створити його чітку організаційно-функціональну структуру, розробити конкретний план організації та проведення виховної роботи всіх складових цієї структури, але й визначити функції кожної з них. Виховна система в ПТНЗ вимагає усвідомлення психолого-педагогічних умов її організації, творчого підходу до виховання учнівської молоді, а також глибокого знання змісту й форм виховної роботи.

Метою виховної системи в ПТНЗ повинна стати особистість студента, який був би достатньою мірою підготовленим до свідомого проведення виховної роботи як суттєвої складової професійного становлення й професійної діяльності на виробництві в майбутньому.

Центром виховної системи повинна стати особистість з урахуванням її призначення в житті - соціальних ролей. Розвиток особистості - це її становлення, що відбувається як динамічне освоєння системи соціальних ролей у таких сферах життєдіяльності: сім'я, трудовий колектив, суспільство, світ із його зовнішніми та внутрішніми, соціальними й природними чинниками. Стрижневим завданням виховної системи в ПТНЗ є виховання громадянина, висококваліфікованого спеціаліста.

Необхідно також звернути увагу й на поведінку людини, тобто спосіб його життя і дій. Адже саме в поведінці виявляються сутність культури особистості людини, особливості її характеру, темперамент, її потреби, смаки, бажання і переваги. Лише за вчинками ми можемо судити про внутрішні спонукання, думки і почуття особистості. Визначається поведінка людини всією системою ставлення її до дійсності, і, насамперед, її ставленням до навколишнього світу. Можна погодитися з думкою Дж. Локка,

що "у невихованої людини сміливість набуває вигляду грубості, ученість стає педантизмом, дотепність - блазенством, простота - неотесаністю, добродушність - підслесливістю... " .

Культура поведінки для студента повинна слугувати показником його соціальної зрілості та бути його інтегративною характеристикою.

Культура поведінки виявляє себе в багатьох галузях людських відносин. Необхідно вказати й на таку провідну цінність у поведінці особистості як людинолюбство. У суспільстві сьогодні існує дефіцит милосердя, доброзичливості, безкорисливості у стосунках між людьми, дуже низька культура поведінки, люди неуважні й байдужі один до одного, часто грубі, нетактовні, нечемні, крикливо й без смаку одягнені, не вміють правильно й красиво говорити. Таким чином, нам необхідно сьогодні задуматися над тим, чому ми поводимося так, а не інакше, і як себе поводити, які вчинки варто робити в різних життєвих ситуаціях, щоб ми самі й наше оточення не втрачали почуття власної гідності, шанували себе й один одного, випробували почуття емоційного комфорту.

Аналіз діяльності студентів, їх опитування засвідчили, що негативно впливають нетерпимість до інакомислення, нерозуміння й небажання сприймати чужу точку зору або осмислювати іншу позицію. Низький рівень культури виявляється в невмінні дискутувати, аргументовано сперечатися, доводити свої погляди, а не нав'язувати їх, духовно пригнічуючи своїх співрозмовників. О.І. Арнольдов говорить, що "дискусії, диспути, суперечки тільки тоді плідні, коли носять гідний, інтелігентний характер, коли учасники володіють культурою полеміки й творчих дискусій не перетворюються на політичну істерію" [46,с.22].

І ще один приклад низької культури: сучасний студент, як правило, рідко зустрічається з справжнім мистецтвом. Доводиться констатувати, що велика частина молодих людей приходить у вищий навчальний заклад із невисоким рівнем розвитку культурних інтересів, які мають переважно споглядальний, пасивний характер. Це є результатом недоробки школи й сім'ї

в галузі залучення їх до мистецтва. Те, що пропонується у ПТНЗ в плані культурної, творчої діяльності, або не задовольняє, або не цікавить студентів, недоступно їм через нерозвиненість їхніх інтересів. Наші спостереження виявили таку проблему. Для серйозного духовного перетворення сучасного студента необхідні активні дії з боку ПТНЗ. Сьогодні необхідні розробки програм культурологічного виховання, що повинні бути розраховані на найближчу й віддалену перспективи, програми загальнонаціонального напрямку, а також програми цілісної культурної стратегії нашого суспільства, де будуть охоплені й враховані історичні, національні й культурні традиції людей, що живуть у різних регіонах.

Аксіологічна спрямованість студента ПТНЗ обумовлює його соціально-психічну активність, визначаючи місце у системі суспільних відносин. Від її наявності залежить ставлення до окремих явищ, учинків, власної поведінки.

Л.Божович і Т.Коннікова пов'язують поняття спрямованості з домінуванням одних мотивів над іншими, з їх стійкою ієрархією. [45, 102]. Зокрема, Т.Коннікова вказує на те, що спрямованість особистості виражається у найстійкіших мотивах, що роблять поведінку більш постійною, менш залежною від ситуативних спонукань [38, с.10].

Л.Фрідман і К.Волков визначають спрямованість як систему “взаємопов'язаних між собою потреб (програм особистості) в певних відношеннях до оточуючого світу (переконань, ідеалів, інтересів, мрій і т. ін.)”, яка визначає ставлення особистості до оточуючого середовища [47, с.14-15].

Вчений Б.Додонов виділяє десять типів емоційної спрямованості: альтруїстичний, комунікативний, глоричний, праксичний, пугнічний, романтичний, гностичний, естетичний, гедоністичний та акизитивний . Кожному з цих типів притаманна певна система цінностей. Альтруїстичний тип орієнтується переважно на загальнолюдські цінності. Його діяльність спрямована на піклування про інших, співпереживання, при цьому власні інтереси та потреби відступають на другий план. Для цього типу

найважливішою цінністю є усвідомлення значущості своєї діяльності, позитивна оцінка її іншими людьми. Комунікативному типові властива орієнтація на спілкування, яке виступає для нього найвищою цінністю. Для глоричного типу є характерним бажання досягти слави, визнання оточуючих людей, лідерства у будь-якій ситуації. Потреба у діяльності є домінуючою цінністю для праксичного типу. Пугнічний тип отримує задоволення від ризику, боротьби, подолання труднощів, основною цінністю для нього є одержана перемога. Система цінностей романтичного типу передбачає наявність у його житті чогось загадкового, екзотичного, витонченого. Гностичний тип відрізняється спрямованістю на пізнання, від якого він отримує задоволення. Естетичний тип характеризується потягом до всього прекрасного, домінуючою цінністю для нього є естетичне переживання. Для гедоністичного типу емоційної спрямованості у якості найвищої цінності виступає насолода, для акизитивного – придбання речей.

Б.Додонов стверджує, що “істинно гармонійною є лише особистість, у якій всебічність сформувалася на основі яскраво вираженої спрямованості – емоційної та світоглядної” .

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що єдність ціннісних складових емоційної та світоглядної спрямованості становить сутність аксіологічної спрямованості особистості, яка проявляється в усвідомленні цінностей і їх емоційному переживанні. Г.Щукіна вказує, що „спрямованість особистості, формуючись у діяльності, обов’язково складається в результаті взаємовпливу загального і одиничного, загального і особливого (загальної спрямованості особистості та спрямованості конкретної діяльності)” [47,с.303]. Формами прояву аксіологічної спрямованості особистості є ставлення до суспільства, інших людей, самої себе.

Особливу увагу треба приділяти народним звичаям, обрядам, святкам, іграм як засобам формування системи цінностей студентів.

Деякі аспекти проблеми формування системи цінностей засобами народних традицій досліджує С.Черепанова, звертаючи увагу на питання, що стосуються орієнтації студентів на вивчення свого Родоводу. Автор наголошує, що „засвоєння етнонаціональних цінностей у родинному середовищі є одночасно і самопізнанням, сприяючи активній творчій самореалізації молодого покоління як суб’єкта культури” [47, с.12].

Автором визначаються такі форми педагогічної взаємодії, у ході якої відбувається засвоєння цінностей:

- співтворчість суб’єктів навчально-виховного процесу у системі „педагог - студент”;
- індивідуалізація навчання;
- заохочення ініціативи студентів у виконанні досліджень;
- консультація для студентів та їх батьків при підготовці літопису Роду, виступів на культурологічних читаннях, організації виставок. Варто також зазначити, що формування спрямованості студента на цінності національної культури не повинно обмежуватись лише етнографічним рівнем. Необхідним є залучення студентів до науково-дослідницької діяльності з питань виникнення і розвитку окремих явищ української історії, зокрема козацтва, його впливу на українську культуру і значення для сучасного суспільства.

Саме тому одним з найважливіших чинників розвитку аксіологічної спрямованості студента ПТНЗ є стимулювання його пізнавальної діяльності шляхом вивчення історії та культури України. У ході цієї діяльності активізується потреба у спеціальних знаннях і уміннях, необхідних для вивчення і систематизації матеріалу, відбувається засвоєння моральних і духовних цінностей українського народу, формується позитивне ставлення до національних традицій.

Вивчення української історії, культури та мистецтва є основою розвитку творчої уяви студентів, формування їхнього образного мислення. У

процесі пошукової діяльності формуються певні світоглядні засади, виробляються практичні уміння в галузях різних видів творчості.

Виховання цінностей у студентів забезпечується організацією їхньої діяльності із засвоєння та використання цінностей.

О.Леонт'єв зазначає, що передумовою і разом з тим регулятором конкретної діяльності виступає потреба, що спонукає до цієї діяльності. Психолог розробив морфологічну схему діяльності, що включає в себе такі складники: потреба – мотив – мета – умова та співвіднесені з ними діяльність – дія – операція. О.Леонт'єв звертає особливу увагу на трансформацію самої структури діяльності. Наприклад, діяльність, втративши свій мотив, перетворюється в дію, а дія при зміні мети – в операцію. Мотив діяльності може переходити на мету дії, в результаті чого остання перетворюється на цілісну діяльність .

Аксіологічна функція діяльності, на нашу думку, полягає у засвоєнні та реалізації цінностей, які слугують орієнтиром соціальної та професійної активності студента ПТНЗ, спрямованої на досягнення загальнозначущих гуманістичних цілей.

Формування всебічно розвиненої особистості майбутнього робітника вимагає здійснення цілеспрямованої виховної роботи в різних напрямках: моральному, правовому, трудовому, естетичному, національно-патріотичному, превентивному та фізичному. Реалізація змісту і завдань кожного з означених напрямів передбачає врахування специфіки майбутньої професійної діяльності робітників, необхідних для цього людських і професійних якостей.

Робота професійно-технічних навчальних закладів полягає передусім у формуванні високодуховних робітників, що вміють будувати своє життя в умовах ринку. Це досягається через:

формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника, для якого характерні почуття господаря, високий ступінь трудової активності,

ініціативності та підприємливості, бажання працювати на користь суспільства, примножувати трудові традиції рідного народу;

розвиток і закріплення в учнів інтересу до обраної професії, професійного мислення, стимулювання подальшого набуття знань та вдосконалення своєї кваліфікації;

вироблення у майбутніх робітників наукового світогляду, національної свідомості та соціальної активності, сприяння їх самовизначенню та громадянському становленню шляхом включення у систему суспільних зв'язків;

прищеплення учням культури поведінки та спілкування, навчання способам розв'язання конфліктів всередині колективу та в суспільстві;

психологічна підготовка молоді до сімейного життя; прищеплення морально чистих, гуманних, доброзичливих взаємовідносин, побудованих на взаємоповазі та відповідальності юнаків та дівчат.

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових підходів на проблему цінностей та ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновок, що цінності – об'єкти реальної дійсності, які сприяють реалізації людських потреб. У ціннісних орієнтаціях відображається ставлення суб'єкта до об'єкта (цінності). Утілення в ціннісних орієнтаціях людини потреб, сподівань, прагнень, пріоритетів, душевно-духовних переживань визначає життєвий вибір та напрями подальшого розвитку особистості. Більше того, ціннісні орієнтації відображають свідомість, моральність, духовність, емоційно-почуттєву сфери особистості. Незважаючи на всю різноманітність ціннісних орієнтацій, описаних у науковій літературі, можна виокремити такі суттєві моменти:

– можливість сприймати духовні цінності, емоційно ставитися до них, а в перспективі на основі певних ціннісних орієнтацій і виробляти їх;

– креативно привласнювати реальну дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПТНЗ

2.1. Аналіз стану сформованості ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ

Проведений аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу засвідчив, що останні відображають мотиваційно-потребнісний, емоційний, духовно-моральний стан людини, її систему світоглядних орієнтацій, спрямовуючи цілі та стратегію життєвого шляху особистості. При плануванні дослідно-експериментальної роботи ми виходили з позиції, що формування ціннісних орієнтацій як цілеспрямований організований вплив на аксіосферу особистості повністю відповідає потребі сучасного суспільства. Акцент нашого наукового пошуку робиться на те, що особистісне та професійне становлення майбутнього фахівця технічної сфери пов'язане з формуванням загальнолюдських цінностей, формування яких стає пріоритетом у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу, а визначені ціннісні орієнтації є домінантою всього життя людини в усій сукупності проявів.

Відповідно до поставлених завдань у ході дослідно-експериментальної роботи планувалося проведення констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту. Основною метою констатувального етапу експерименту був аналіз стану сформованості ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу.

Формування гуманістичних цінностей та ціннісних орієнтацій особистості студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу відбувається під впливом низки різноманітних чинників: об'єктивних (що відображають вплив соціального, культурного стану суспільства на становлення особистості, її внутрішній ціннісний світ, ефективність взаємодії з навколишнім середовищем) та суб'єктивних (що визначають специфіку індивідуально-професійного становлення людини відповідно до її смисложиттєвих ідеалів, намагань, пріоритетів).

До об'єктивних чинників традиційно відносимо соціально-економічну стабільність у суспільстві; культурний розвиток суспільства; ментальність (духовні традиції та історична пам'ять народу); рівень науково-технічного розвитку суспільства; вплив на формування ціннісних орієнтацій засобів масової інформації; особливості педагогічної взаємодії.

Серед суб'єктивних чинників формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу ми виділяємо такі: стійку мотивацію, наявність внутрішньої потреби до освоєння духовно-моральних цінностей та керування ними у власному житті. Ефективність формування ціннісних орієнтацій залежить від усвідомлення людиною необхідності орієнтації на ці цінності як основу свого життя та професійної діяльності; ступінь готовності особистості до сприйняття та розуміння гуманістичних цінностей, що визначається через аналіз теоретичних положень до усвідомленого культурного й духовного потенціалу; здатність до інтеріоризації суспільних цінностей, перетворення їх у систему особистісних цінностей, що стають для особистості своєрідними векторами розвитку, орієнтирами в подальшій діяльності.

При створенні переліку об'єктивних та суб'єктивних чинників формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу враховувалися: а) рівень суспільно-політичного розвитку; б) вплив на особистість з боку мікро- та

макросередовища; в) соціокультурна та психофізіологічна готовність особистості до освоєння ціннісних орієнтацій.

Аналіз стану сформованості ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу ґрунтується на моніторингу, яка покликана оцінити стан прояву явища, що досліджується. Вивчення ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів проводився нами на базі ПТНЗ м. Сєверодонецька. Загальна кількість учасників експерименту – 26 студентів.

Низька ефективність процесу формування цінностей особистості дуже часто зумовлена тим, що педагог вищого технічного навчального закладу недостатньо обізнаний про формування, виховання ціннісної системи студента. Більше того, не приділяє уваги формуванню ціннісної системи особистості майбутнього професіонала технічної сфери. Саме ця обставина спрямувала подальший вектор нашого дослідницького пошуку. На першому, констатувальному, етапі експериментального дослідження визначено такі завдання:

вивчення початкового стану сформованості ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу через аналіз: основних смисложиттєвих пріоритетів; джерел, з яких особистість отримує інформацію про норми та принципи людського співіснування; повноту знань про ціннісні орієнтації; вплив атмосфери технічного вищого навчального закладу на формування особистості студентів у процесі виховної роботи; аналіз базових ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу; вивчення особливостей ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу.

Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій студентів проводилася нами за допомогою комплексу взаємодоповнювальних методів, а саме:

Для вирішення поставленого завдання нами використано модифіковану методику Д. Мацька для виявлення складників ціннісної системи

особистості, що дозволило визначити ступінь готовності студентів вищого технічного навчального закладу до освоєння ціннісних орієнтацій. Методика складалася з „відкритих” та „закритих” запитань, що дало змогу отримати більш об’єктивні відомості з досліджуваної проблеми.

Аналіз смисложиттєвих пріоритетів студентської молоді передбачав ранжування майбутніми інженерами цінностей, що відображають основні сфери особистої позиції та професійної діяльності, за ступенем важливості для них особисто, починаючи з найбільш важливої. Запропоновані цінності (усього – 18) були поділені нами на три групи:

„цінності комунікативної взаємодії” – цінності, що відображають взаємини особистості з оточенням (любов, здоров’я, безпека, дружба, родина);

„особистісні цінності” – цінності, що відображають устремління людини як особистості (влада, свобода, розваги й задоволення, матеріальний добробут, власна позиція, освіченість, кар’єра, професіоналізм, суспільне визнання, цікава й престижна робота, творча самореалізація);

„альтруїстичні цінності” – цінності, що відображають суспільно корисну спрямованість діяльності людини (служіння людям, моральність).

Аналіз результатів, отриманих у ході опитування, свідчить про те, що цінності комунікативної взаємодії, які відображають взаємини особистості з оточенням (любов, здоров’я, безпека, дружба, родина), у респондентів займають перші місця. Так, цінності любові, здоров’я, дружби, родини отримали високий ранговий бал.

Таблиця 2.1.

Смисложиттєві цінності студентської молоді

Цінність	Ранг цінності			
	I курс	II курс	III курс	IV курс
Любов	2	2	2	1

Влада	18	17	18	17
Свобода	5	4	2	2
Розваги й задоволення	17	18	16	18
Служіння людям	16	17	15	18
Матеріальний добробут	4	4	4	5
Моральність	15	15	15	11
Здоров'я	1	1	1	3
Власна позиція	7	7	8	10
Безпека	9	9	10	7
Освіченість	6	5	8	6
Кар'єра	8	7	8	10
Професіоналізм	11	11	11	13
Суспільне визнання	15	15	14	15
Цікава й престижна робота	8	8	7	7
Творча самореалізація	16	16	17	16
Дружба	5	4	5	4
Родина	2	2	2	2

Треба звернути увагу на таку цінність, як безпека. У студентів четвертого курсу вона на сьомому місці. Це є відображенням реальної політичної ситуації, яка склалася в сучасній Україні, рівня тривожності за долю своїх близьких та рідних.

За ступенем значущості „особистісні цінності” – цінності, що відображають устремління людини як особистості (влада, свобода, розваги задоволення, матеріальний добробут, власна позиція, освіченість, кар’єра, професіоналізм, суспільне визнання, цікава й престижна робота, творча самореалізація), займають друге місце. Високе рангове місце отримали цінності матеріального добробуту. Такі цінності, як освіченість, кар’єра, професіоналізм, цікава й престижна робота, корелюють між собою, можна простежити їхню взаємозалежність, що свідчить про усвідомлену важливість сучасним студентством професійного розвитку й становлення. А такі цінності, як „суспільне визнання” та „творча самореалізація”, не отримали високих рангових місць у студентів технічних вищих навчальних закладів. Це можна пояснити відсутністю креативної атмосфери у вищих технічних навчальних закладах, де могли культивуватися ці цінності. Цінності „розваги й задоволення” отримали останні місця у зв’язку з тим, що специфіка технічних навчальних закладів полягає у великому навчальному навантаженні, трудомісткості навчально-виховного процесу. Разом з тим така цінність, як „відстоювання власної позиції за будь-яких умов”, що відображає максималізм юнацького віку, наявність чітких життєвих принципів, отримала високе рангове місце.

На жаль, „альтруїстичні цінності” – цінності, що відображають суспільно корисну спрямованість діяльності людини (служіння людям, моральність), отримали низьке рейтингове місце в студентів технічних навчальних закладів. Цінність „моральність” обіймає 15-й ранг у студентів I – III курсів і 11-й ранг у студентів IV курсу відповідно. Цінність „служіння людям” за ступенем важливості для студентів знаходиться на останніх місцях, що є результатом прагматичного ставлення до життя, недостатньої розвиненості основних духовно-моральних прагнень та намагань.

Модифікована методика Д. Мацька передбачала також з’ясування причини вибору респондентами місцем свого навчання технічний

навчальний заклад. Виявилося, що причиною вступу до технічного ВНЗ є:

а) мрія стати висококваліфікованим інженером – 10 респондентів ;

б) потреба в самореалізації – 7 респондентів;

в) порада інших – 3 опитаних;

г) потреба вступити до вищого навчального закладу – 3 студентів;

д) затребуваність технічних професій, наявність бюджетних місць – 3 опитаних. Найбільш важливим завданням технічного ВНЗ 10 студентів вважають підготовку кваліфікованого інженера, фахівця з ІТ-технологій, натомість 8 опитуваних тільки переконані, що головною метою навчання у ВНЗ має стати розвиток духовно багатой та освіченої особистості.

Одним з питань опитувальника було й таке: „Зазначте, що Вам подобається й що, можливо, не подобається в навчанні? Чи справдились Ваші очікування від навчання в технічному ВНЗ?”

Аналіз відповідей студентів розкриває низку проблем, які постали перед ПТНЗ та впливають на формування ціннісного поля особистості, що завтра буде створювати нову професійну реальність: велика завантаженість майбутніх фахівців; відсутність повноцінної виховної роботи, під час якої розкриваються потенційні можливості та здібності студентства, недостатнє використання впливу особистості викладача вищого технічного навчального закладу на особистість студента, його гармонійне аксіологічне становлення.

Одним з головних завдань констатувального етапу експерименту – було вивчення базових ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу, їх особливостей, ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу; стану обізнаності студентства із сутністю ціннісних орієнтацій, гуманістичних цінностей, що здійснювалося за допомогою методу „незакінчених речень”. Так, гуманність як „повагу до особистості, її гідності, творчих проявів” визначили лише 15 респондентів; ототожнювали гуманність з її похідними – толерантністю, людяністю, справедливістю – 7; не відповіли на питання – 4 опитаних. Були варіанти

відповідей, коли студенти висловлювали агресивність щодо проявів гуманності, вважаючи її непотрібною якістю сучасної особистості.

Мету існування в суспільстві ціннісних орієнтацій та моральних норм пояснюють „необхідністю існування ідеалів” 12 респондентів, ціннісні орієнтації розглядаються сучасним студентством як „орієнтири, вектори розвитку людської цивілізації” (13 респондентів); не визначилися з відповіддю – 10 респондентів. На думку 11 опитаних моральні норми стримують сучасне суспільство від катастрофи та безладу, а свій вибір вищого навчального закладу студенти вважають виваженим та логічним рішенням, яке в майбутньому повинно призвести до стабільності й престижної роботи.

Отже, результати опитування красномовно свідчать про необхідність підвищення рівня знань студентів про ціннісні орієнтації як основу духовно-морального розвитку людства, створення у вищому технічному навчальному закладі креативно-ціннісного середовища, яке могло ефективно впливати на ціннісне поле особистості студента.

Ціннісні орієнтації особистості залежать від ідеалів та життєвих пріоритетів референтних груп. Тому логічним було визначення у своїй аргументаційній основі з'ясування того, хто для студентів є найбільшим взірцем моральності, орієнтиром для наслідування. Отримані результати засвідчили таку картину: для більшості опитаних найбільшим взірцем моральності є власна родина – 11 респондентів.

Надають перевагу друзям як найбільшому взірцю моральності 5 респондентів. Цікаво, що викладачів ВНЗ вважають носієм моральних цінностей лише 7 студентів, своїх знайомих як ідеал гуманності розглядають 3 опитаних. Зазначимо, що 6 студентів обрали власний варіант відповіді на поставлене питання.

Аналіз отриманих даних дає підстави стверджувати, що основними ціннісними орієнтирами для сучасного українського студентства вищого технічного навчального закладу є члени родини, найближчі люди, деякою

мірою викладачі. Соціально-політична ситуація в країні теж наклала свій відбиток на ціннісні вподобання сучасної молоді. Ми можемо стверджувати, що сучасне студентство не залишається байдужими до важливих подій, що відбуваються в Україні, реагуючи, обираючи пріоритети свого подальшого життя в суспільстві. Тому саме від цих людей залежить, чи буде молодь керуватися у своїй діяльності ціннісними пріоритетами.

Оскільки предметом нашої роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів у процесі виховної роботи вищого технічного навчального закладу, то досить важливою була думка студентів про можливість середовища ВНЗ щодо формування ціннісних пріоритетів особистості. На жаль, атмосфера, середовище вищого навчального закладу не значною мірою впливають на становлення та формування ціннісних пріоритетів сучасного студентства, про що свідчить кількість респондентів - 13. У відповідях студентів відчувається деяка незадоволеність, розчарування, невиправдані очікування від навчання в технічному ВНЗ. Прикладом можуть слугувати певні висловлювання юнаків:

„На мій погляд, наш університет мало цікавиться нашими бажаннями, сподіваннями, узагалі нашим життям” (Назар К.); „мені особисто не вистачає справжнього студентського життя, насиченого подіями, творчістю, варіантами самоствердження і не тільки в навчанні” (Анжела Б.); „відсутність цікавої позанавчальної роботи – основна ознака нашого вишу. Нашого куратора ми бачили тільки на першому курсі!” (Олександр М.).

Одне з ключових питань методики передбачало аналіз сприйняття студентською молоддю базових ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця технічного профілю. Перелік базових ціннісних пріоритетів супроводжувався роз'ясненням їх змісту, що мало на меті унеможливити різні трактування цих цінностей та допомогти студентам зробити свідомий вибір. Ступінь важливості базових гуманістичних цінностей майбутнього фахівця технічної сфери оцінювався студентами за п'ятибальною шкалою:

„дуже важлива” – цінність відіграє дуже важливу роль в особистісному та професійному становленні інженера; „важлива” – цінність є важливою для особистісного та професійного становлення фахівця; „важко відповісти” – мені важко визначитися зі своїм вибором, дати ствердну або заперечну відповідь; „не важлива” – цінність не є важливою, присутність або відсутність її не є визначальною при виборі життєвих орієнтирів та своїх професійних обов’язків; „абсолютно не важлива” – цінність є абсолютно не важливою, вона жодним чином не впливає на ціннісну сферу, професійний розвиток, особистісне життя.

Найбільш важливими для майбутніх інженерів є такі цінності: справедливість (78,8 %), доброта (75,1 %), пізнання (87,8 %) та свобода (92,8 %). Водночас, найменш важливими – альтруїзм (21,2 %) та креативність (41,9 %), естетичність (46,6 %).

Отже, респонденти вважають, що справжній фахівець технічної сфери обов’язково повинен бути доброю, справедливою, людиною, моральною, вільною людиною. На думку сучасного студентства, особистість має постійно поновлювати знання, мати широкий кругозір та професійно постійно зростати. Водночас, альтруїзм, креативність молодь не розглядає як необхідні ціннісні орієнтації. Насторожує й низька оцінка майбутніми фахівцями таких ціннісних орієнтацій, як креативність, чутливість, естетичність людини. Оцінка ж респондентів такої ціннісної орієнтації, як альтруїзм знаходиться на низькому рівні.

Найбільш ефективним шляхом формування ціннісно багаті особистості майбутнього фахівця 12 респондентів вважають створення креативно-аксіологічного середовища технічного ВНЗ, яке б сприяло б становленню ціннісної сфери студентства. Натомість, 14 респонденти обстоюють думку про покращення якості цілеспрямованої виховної роботи в технічних ВНЗ, яка б допомогла формуванню ціннісних орієнтацій у студентів. Студенти наголошують на тому, що все залежить від бажання ректоратів, деканатів, конкретних викладачів повною мірою застосовувати

виховні можливості. Треба звернути увагу на те, що 12 опитаних вважають формування ціннісної сфери особистості другорядною справою.

Отже, проведене опитування студентів – яскраве свідчення того, що вкрай необхідно переосмислити теоретико-методичні основи виховної роботи сучасного ПТНЗ. На наш погляд, основою цього переосмислення повинно стати створення креативно-аксіологічного середовища вищого технічного навчального закладу, збагачення виховного арсеналу та потенціалу викладача, постійне поновлення педагогічних знань, методів, прийомів виховання та самовиховання, завданнями якого повинні бути розвиток ціннісної сфери випускника технічного навчального закладу.

У студентів усіх курсів пізнання ціннісного світу має пасивно-споглядальний характер, де студентство постає лише як реципієнт знань про духовність, моральність, гуманізм. У більшості респондентів спостерігається виражена „Я-спрямованість” ціннісної системи, чітко окреслені прагматичні, матеріальні мотиви. Для цього рівня характерна невисока здатність до самоактуалізації (низька контактність, висока спонтанність) на ґрунті нечіткого усвідомлення між „Я-реальним” та „Я-ідеальним”. У студентів з цим рівнем можна прослідкувати відсутність усвідомлення життєвих планів та перспектив на майбутнє.

Наявне протиріччя між традиційними формами виховної роботи в технічному ВНЗ, які залишаються примітивними, недосконалими, відсутністю ціннісного середовища та творчою природою ціннісної сфери людини, що передбачає рефлексивні, евристичні форми виховної роботи з відповідними цінностями та вміннями студентської молоді. Як наслідок – формування особистості, яка усвідомлює значущість ціннісного збагачення, але не вміє привласнювати ціннісний досвід.

За результати констатувального етапу експерименту ми можемо зробити такі висновки:

ціннісні вподобання сучасної студентської молоді знаходяться переважно у сфері побудови стосунків. Для респондентів найбільш важливими є такі цінності, як здоров'я, родина, любов та дружба;

соціально-політична ситуація в країні теж наклала свій відбиток на ціннісні вподобання сучасної молоді. Студентство не залишається байдужими до важливих подій, що відбуваються в Україні, реагуючи, обираючи пріоритети патріотичних, громадянських настроїв для свого подальшого життя в суспільстві;

поведінку респондентів в основному визначають Інтернет та музичні твори. На жаль, література, виховна атмосфера, середовище технічного ВНЗ слабо впливає на формування ціннісних орієнтацій особистості студента;

усвідомлення студентами важливості формування ціннісної сфери як основи особистості та виховання ціннісних орієнтацій знаходяться на низькому рівні. Пріоритетність надається прагматичним, матеріальним мотивам і вподобанням;

низька оцінка студентами важливості для майбутнього фахівця таких ціннісних орієнтацій, як альтруїзм, чутливість, креативність,

естетичність, свідчить про нагальну необхідність створити креативно-аксіологічне середовище ВНЗ, яке б сприяло б становленню ціннісної сфери студентства.

Отримані результати констатувального етапу педагогічного експерименту зумовлюють необхідність активізації роботи з формування ціннісних орієнтацій студентів ПТНЗ шляхом:

а) теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій;

б) упровадження результатів дослідження в освітню практику вищої школи, розробки виховних заходів, тренінгів тощо.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах навчально-виховного процесу ПТНЗ

Основні педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів ПТНЗ у процесі виховної роботи: *суб'єктність особистісної життєдіяльності; створення аксіологічного виховного простору технічного університету; використання активних методів виховання для включення студентів у процес інтеріоризації цінностей та збагачення своєї аксіосфери.* Усі ці умови тісно пов'язані між собою і суттєво, і процесуально.

Виходячи з визначеної нами сутності ціннісних орієнтацій, обґрунтованих педагогічних умов, ми визначили акценти в змісті та методичному забезпеченні їхнього формування в студентів вищого технічного навчального закладу, мотивували вибір форм і методів виховного впливу, аксіологізації змісту виховної роботи.

Обґрунтовані на теоретичному рівні педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу потрібно було перевірити на практиці, визначити їхню ефективність і на цій основі зробити висновки щодо доцільності їх запровадження в системі вищої технічної освіти.

Обґрунтовані нами педагогічні умови застосувалися в сукупності. Але для більш чіткого аналізу експериментальних результатів проаналізуємо ефективність запровадження кожної педагогічної умови.

Реалізація першої умови – *суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності* – передбачала ціннісний самоаналіз студентами своєї особистості, діагностику життєвих успіхів, невдач, недоліків ціннісного розвитку. Представлена педагогічна умова забезпечувалася аналітично-рефлексивними вправами, рефлексивно-аналітичними бесідами, тренінгами аксіологічного зростання, створеннями планів ціннісного розвитку, озброєння студентів методами фасилітації.

Під час основного етапу проведення формувального експерименту ми використовували аналітично-рефлексивні вправи типу „Автопортрет”, „Мій ціннісний світ”, „Самоаналіз”, „Мій чорно-білий портрет”, „Мій портрет очима групи”, „Особистий герб і девіз”, „Ціннісні скарби мого серця”; користувалися

створенням і розробкою проектів флешмобу (від. англ. flash mob – миттєвий натовп), спрямованих на ціннісне збагачення студентів.

Рефлексивно-аналітичні бесіди, індивідуальні та колективні, передбачали щире, доброзичливе спілкування на основі синергетичної методології (С.Пальчевський) (ураховуючи той факт, коли результат бесіди починає виходити в суперечність із заздалегідь визначеною метою її, необхідно негайно розпочинати коректуванням власних дій, які викликають таку суперечність, і саму мету її, змінюючи іншою). Під час колективних рефлексивно-аналітичних бесід ставилися „прямі” запитання, наводилися приклади з життя викладача, що створює атмосферу відкритості та щирості. Саме за таких умов під час спілкування щирість одного учасника викликає щирість усіх інших, своєрідний емоційний відгук. Так, при проведенні бесіди „Духовні цінності в моєму житті” ставилися запитання типу: „Які бувають цінності?”, „Які твої життєві цінності? Що для Вас має нескороминуще значення?”

Ефективно впливають на ціннісне становлення студентської молоді відповіді на модифіковані запитання англійського психолога Р. Бернса . Під час відповіді на запитання викладач поглиблює й усвідомлює свою „Я”- концепцію, аксіосферу. Наведемо приклади:

1. Уважаю я себе завершеною, повністю сформованою особистістю або в мене є резерви внутрішнього ціннісного розвитку?
2. Достатньо я впевнений у собі, у своїх моральних принципах?
3. Чи я здатний терпляче сприймати різні погляди? Достатньо в мене інтелектуальної гнучкості, толерантності щоб запобігати догматизму, консерватизму, емпатійно сприймати навколишній світ?
4. Здатний я чи ні приймати на свою адресу критику, необхідну для мого аксіологічного розвитку? Можу я відкрито обговорювати з іншими свої особистісні проблеми, ситуації морального вибору?
5. Знаю я чи ні, як мої друзі, викладачі, батьки сприймають світ? Яка я людина для них? Чи в змозі я поглянути на себе їхніми очима.
6. Подобаються мені чи ні тісні емоційні зв'язки навколишніми, чи я

обираю безособистісне, відчужене спілкування з ними? Що для мене важливіше – моральна поведінка чи прагматичні потреби?

Тренінги аксіологічного зростання сприяють формуванню ціннісних орієнтацій студентів. Вони будуються на принципах діяльнісної детермінації, що передбачає органічний зв'язок усієї сукупності соціально-психологічних характеристик групи, засобів психологічного впливу з реальною дійсністю [304]. Аксіологічний тренінг впливає на всю аксіосферу студента: потребнісно-мотиваційну (отримання нової інформації на основі сильної мотивації до ціннісного зростання відбувається засобами постановки та розв'язання дослідницьких завдань, що спрямовані на самопізнання, оволодіння прийомами та засобами ціннісного саморозвитку), діяльнісно-операційну (передбачає розширення поведінкового репертуару за рахунок усвідомлення етапів ціннісного розвитку, відмови та перегляду своїх ціннісних орієнтирів), ціннісно-смыслову (уся нова інформація інтерпретується через особистісну значущість та моральність); ціннісно-орієнтаційну (привласнення актуальних духовно-маральних ціннісних орієнтацій).

Під час проходження тренінгу студент ПТНЗ повинен оволодіти: ефективними комунікативними, діалоговими діями в реальних умовах спілкування; вміннями емоційної регуляції на всіх етапах тренінгу; практичними цінностями-вміннями, що спрямовують і визначають характер подальшого ціннісного зростання особистості; процесами відображення, що створює орієнтацію людини в ситуації спілкування та самовизначення.

Важливою особливістю тренінгу є його діагностична функція. Йдеться про самодіагностику як відображення активної життєтворчої позиції студента. Отже, в умовах аксіологічного тренінгу актуалізується здатність та потреби до самопізнання, самоконтролю, самоідентифікації, які ефективно впливають на формування ціннісної позиції особистості. Ситуація спілкування в тренінгу передбачає, що діагностичні процедури стають органічним складником виховання, впливають на створення ціннісного поля студента. Тренінг виконує дидактичну, виховну, розвивальну, ціннісну функції (С. Харін) [405], що

сприяють формуванню стратегії збагачення, спрямовують вектор потенційного ціннісного сходження до духовності. Під час тренінгу студент та викладач взаємозбагачуються, набувають знання, уміння, навички міжособистісної взаємодії. Студент отримує можливість реалізувати певні моральні якості. Розвивальний характер тренінгу виявляється в якісних змінах особистості і студента, і викладача як суб'єктів освітнього простору, створенні умов для корекції й удосконалення професійних знань та вмінь. Отже, тренінг аксіологічного зростання посилює контекст виховного впливу за трьома напрямками: знань про природу ціннісної сфери людини, методів ціннісного самопізнання, самореалізації та способів їх використання; цінностей-умінь, що сприяють духовному становленню, більш ефективній комунікації між викладачем і студентом, взаємозбагаченню духовно-моральних цінностей і поглядів. Зауважимо, що процес виховного впливу засобом аксіологічного тренінгу має креативний характер, тому що студент самостійно шукає вирішення ситуацій морального вибору. Таким чином, ціннісний особистісний досвід студента використовується рефлексивно, що дозволяє фіксувати, аналізувати корегувати свої дії та вчинки. Отже, аксіологічний тренінг – інтерактивна форма виховання в межах розширення ціннісного досвіду та суб'єктності особистісної життєдіяльності студента технічного ВНЗ, що виявляється в готовності та здатності до постійної ціннісно-рефлексивної праці, яка розкривається через усвідомлення можливості прийняття змін, які стрімко розгортаються в сучасному світі, у спрямуванні особистісних потреб на постійне збереження й розвиток аксіологічних основ поведінки.

Суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності – першої умови формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу, неможливо представити без створення планів ціннісного розвитку який ми здійснювали за допомогою методу локбука, спрямованого не тільки на відпрацювання навичок ціннісного самоаналізу, самооцінки, самоконтролю, розвиток рефлексивних умінь, але й для визначення стратегії подальшого ціннісного зростання. Нагадаємо, що локбук – це записник, який ведеться у

вигляді спіралі, до якого студент записує свої ідеї, роздуми за результатами виховного заходу (наприклад, рефлексивно-аналітичної бесіди, аксіологічного тренінгу), проблеми в процесі спілкування, комунікації. Отже, студенти працювали над проблемним локбуком, відбувався рефлексивний аналіз за конкретними проблемами (наприклад, „уміння знаходити спільну мову з викладачами”, „уміння долати ситуації морального вибору”, „уміння стратегічно прогнозувати ціннісне зростання та збагачення ціннісного потенціалу” тощо), який стає підґрунтям плану подальшого формування ціннісних орієнтацій. Технологічним підґрунтям для ведення локбука є ALACT-модель: дія – погляд на виконану дію, тобто рефлексивний аналіз – усвідомлення суттєвих сторін (чітке визначення складників ситуації, причинно-наслідкових зв’язків) – створення альтернативних методів дії (вибір форм і методів діяльності згідно із конкретною ситуацією) – випробування). Отже, ведення локбука по суті є рефлексивним колом, що закінчується створенням плану свого ціннісного зростання.

Наступний складник представленої умови *суб’єктність особистісної життєтворчості* – озброєння студентів методами успіху та фасилітації.

Успіх є засобом досягнення соціальної успішності, актуалізує процес ціннісного самоствердження та самореалізації, залежить від розмаїття умов і способів для його досягнення. Ситуація успіху формується на всіх етапах виховної взаємодії студента та викладача з урахуванням особливостей і можливостей кожного суб’єкта аксіологічного простору та сприяє переведенню виховного процесу в технічному ВНЗ з формального рівня на рівень багатогранної ціннісної взаємодії.

У нашому дослідженні важливим є розгляд суб’єктивної успішності студента, тобто його власні ціннісні досягнення, індивідуальні зрушення та зміни аксіосфери як результат фізичної, психічної, морально-душевної „роботи над собою”, своєрідне подолання внутрішніх суперечностей та порушення інерції спокою. Створення ситуації успіху у виховному процесі технічного ВНЗ –

трамплін для подальшого ціннісного зростання студента вищого технічного навчального закладу.

Тобто зміст умови суб'єктність особистісної життєтворчості базується на мотивації досягнення успіху та прагнення ціннісного зростання. Виховна ситуація, керована професіоналом вищої школи, перетворюється на ситуацію успіху, педагогічного інсайту. Отже, у своєму дослідженні ми намагалися, щоб у змісті виховного впливу відтворювалася специфіка очікування на отримання успіху й було закладено розкриття можливостей ціннісного збагачення студента. Долаючи суперечності, які є невід'ємною частиною виховної ситуації, викладач сам збагачується та розкриває себе в ціннісному плані. Очікування педагогічного успіху, задоволення від спілкування і студента, і викладача створює потребу в опануванні ціннісним світом, стає домінантою всього життя людини: і як фахівця своєї справи, і як особистості, і як індивідуальності в усій сукупності проявів. Сформована духовно-моральна ціннісна система особистості постійно збагачується й забезпечує неперервний самореалізаційний потенціал людини та зумовлює почуття суспільної відповідальності людини за результати своєї діяльності. Створення ситуації успіху базується на таких основних моментах: адекватна система стосунків із навколишніми; адекватна оцінка себе в ситуації взаємин з іншими людьми; емоційна рівновага; установки на успішне ціннісне збагачення та взаємодію; адекватний рівень прагнень; мотивація як особистісна цінність досягнення успіху.

У мотивації досягнення ціннісних вершин через виховний процес велику роль відіграє метод фасилітації (К. Роджерс), який розкриває шляхи формування ціннісних орієнтацій студента в комунікативній взаємодії з викладачем. Як наголошував К. Роджерс, педагог-фасилітатор стимулює прагнення до студента до ціннісних змін, переорієнтації свідомості та світосприймання. У спілкуванні зі студентами такий викладач демонструє довіру в з'ясуванні та формулюванні цілей і завдань ціннісного зростання, звертає увагу на формування внутрішньої мотивації, тим самим перетворюючи і самого студента на джерело позитиву й оптимістичного ставлення до життя.

Створення аксіологічного виховного простору вищого технічного навчального закладу – це друга педагогічна умова формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів.

Уже на підготовчому етапі формувального експерименту створюється аксіологічний виховний простір технічного університету, який є вельми необхідним для ефективного формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів, забезпечує позитивну мотивацію викладачів технічних ВНЗ до інноваційної ціннісно-виховної діяльності, упровадження виховних нововведень у систему виховної роботи, формування суб'єктності, готовності працювати в сучасних соціокультурних умовах тощо. Отже, на підготовчому етапі формувального експерименту створюється аксіологічний виховний простір як умова формування аксіосфери, під яким розуміємо ціннісну взаємодію, діалогічне спілкування суб'єктів виховного процесу та систему їхніх ціннісних відносин. Саме в межах аксіологічного простору технічного університету створюються сприятливий психологічний клімат, позитивна корпоративна культура, що сприяє ціннісному зростанню всіх учасників освітньої взаємодії – викладача, який стає продуцентом духовно-моральних цінностей, і студентів, які є свідками та учасниками ціннісного збагачення, формування внутрішніх, світоглядних переконань, що формують життєву позицію та поведінку особистості, входять до її психологічної структури у формі особистісних поглядів та принципів, котрі є об'єднуючою ланкою між культурою суспільства й внутрішнім світом особистості студента. Ця умова забезпечується переорієнтацією всього професорсько-викладацького складу технічного ВНЗ на ціннісну взаємодію, через створення позитивної корпоративної культури, засобами тренінгових технологій, міжкафедрального постійно діючого семінару „Аксіологічні засади виховного процесу”, ціннісних семінарів-практикумів для заступників деканів з виховної роботи, кураторів, насичення змісту виховної роботи ціннісним змістом та структурою, аксіологічними концепціями, постійної педагогічної підтримки процесів формування ціннісних орієнтацій студентської молоді.

У цьому контексті велике практичне значення мають аксіологічні практикуми, „круглі столи” з обміну формування аксіосфери студентів інноваційними методами виховання, ознайомлення із сучасними технологіями виховання. Під час цих заходів розглядаються питання: як спрямувати викладачів на ефективну виховну роботу, підтримати ентузіазм молодих кураторів студентських груп, творчо здійснювати виховання студентської молоді.

У роботі ціннісних семінарів-практикумів важливе значення має періодичність, послідовність опрацювання матеріалу на високому рівні. Дослідники розробили чітку логіку побудови обговорюваних етапів: аналіз теоретичних положень формування ціннісних орієнтацій; перенесення їх у виховний процес вищого технічного навчального закладу, створення конкретної науково-методичної розробки; обговорення результатів її застосування. Під час проходження цих етапів в учасників пробуджується інтерес до ціннісного виховного впливу. Тож удосконалення вмінь педагогічного спілкування, зростання рівня теоретичних знань дають змогу креативно перетворювати виховний процес університету, розкриваючи безмежні можливості для ціннісного зростання його учасників.

Важлива роль у створенні аксіологічного виховного простору у вищому технічному навчальному закладі належить науково-практичним семінарам для заступників деканів з виховної роботи, кураторів. Основна їх мета полягає в ознайомленні з новими технологіями ціннісного розвитку й сучасними методами виховання, обговоренні та аналізі питань і проблем, що виникають у роботі з кураторами: як сформувати інтерес до виховної діяльності в технічному ВНЗ; як порозумітися з молоддю, яка має дещо інші ціннісні орієнтації та уявлення; чого цінного можна навчитися в молодого куратора.

Отже, під час таких семінарів для керівника стає більш зрозумілою стратегія й тактика корекції поведінки викладача щодо методів і форм формування ціннісних орієнтацій студентів, прийомів педагогічного спілкування. Ефективною формою підвищення науково-методичного рівня викладача ВНЗ є

система індивідуального кураторства, коли до початківця куратора закріплюється досвідчений наставник. Вона передбачає відвідування виховних заходів, їхній рефлексивний аналіз, педагогічну підтримку в становленні власного педагогічного стилю та виховного досвіду.

Створення аксіологічного виховного простору технічного ВНЗ, де відбувається ціннісна взаємодія рівноправних суб'єктів виховного процесу на принципах людиноцентризму, гуманізму, фасилітативності, індивідуалізації, здійснюється неперервний ціннісний розвиток студента, супроводжується та ґрунтується на науково-методичному супроводі, що включає підготовку методичних матеріалів та рекомендацій для викладачів, які необхідні для здійснення процесу формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу.

Аксіологічний виховний простір має здатність підтримувати та стимулювати ціннісну активність і педагогів, і студентів. Сугестивний вплив цього простору виявляється у сформованості практичних цінностей-умінь; здатності креативно привласнювати реальну дійсність, створювати діалогічне спілкування та стимулювати творчий виховний педагогічний пошук. Саме в аксіологічному виховному просторі з позитивно-активізувальними характеристиками виникає особистісна зацікавленість і педагога в ціннісному збагаченні, і студента. Саме в такому просторі формуються властивості особистості щодо можливості усвідомлювати своє „Я”, свою місію земного існування, розкривається сенс та призначення моральних цінностей, що виявляються в здатності викладача та студента діяти, думати й відчувати відповідно до своїх духовних основ, відточуються способи й прийоми передачі зовні свого внутрішнього духовного світу.

Реалізація третьої педагогічної умови, яка безпосередньо була пов'язана із іншими умовами, – *використання активних, інноваційних методів виховання для включення студентів у процес інтеріоризації цінностей та збагачення своєї аксіосфери*, – передбачала адекватний добір активних, інтерактивних методів виховання, використання інтернет-ресурсів з урахуванням специфіки технічного

ВНЗ, рівня ціннісного розвитку студентів, ресурсних можливостей навчального процесу в технічному ВНЗ.

На кураторських заняттях відповідно до завдань дослідно-експериментальної роботи використовували такі методи, як групові дискусії, метод „Діалогу з минулим”, проектні завдання, колективні творчі справи, метод системного навчання цінностей, участь студентів технічних ВНЗ у добродійній діяльності та жертвність; інтерактивні прийоми „Мікрофон”, „Інсерт”, інформаційний потенціал мережі Інтернет. Крім того, доцільним виявилось звернення до технологій формування критичного мислення, „сталкінгу” (робота з актуальними завданнями саморозуміння та самоприйняття) (Дж. Гріндер, О. Химченко).

Технологія сталкінгу (від англ. Stalking – підкрадатися) спрямована на відстеження власних реакцій та станів, що виникають унаслідок зовнішнього в нашому випадку виховного впливу. Використання такої технології саме в аспекті проблеми нашого дослідження ґрунтується на тому, що процес формування ціннісних орієнтацій особистості студента зумовлений дією внутрішніх механізмів і будь-яка форма зовнішнього тиску (настанова, рекомендація, приписи) викликає внутрішній опір з метою збереження власної індивідуальності як цінності. Під час використання цього методу відбувається поглиблення ціннісного самовизначення студента, розкриваються перспективи ціннісного вибору через навчання вміння здійснювати добір і проектування своїх внутрішніх змін. Інтерпретація виховних проблемних ситуацій, аналітичних бесід з використанням ідей сталкінгу суттєво зменшує ризики конформізму особистості, розширює критичне мислення студентської молоді.

З метою актуалізації ціннісного індивідуального досвіду використовувався інтерактивний прийом „Мікрофон”, суть якого полягала в тому, що студенти по черзі повідомляли основні ціннісні характеристики людської особистості, що розглядалася на виховних конференціях, кураторських годинах, диспутах (по 2 – 3 фрази), що дозволило загалом колективно скласти ціннісний ідеальний образ сучасної людини.

Прикладом залучення студентів до проектної діяльності є творчий проект „Музей аксіологічних ідей”, який виконували групи студентів відповідно до обраної ідеї.

Ефективним методом актуалізації формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів є метод „Діалогу з минулим” (індивідуальна або групова самостійна робота). Студентам пропонувалося дібрати питання відомим фізикам, хімікам, математикам минулого, написати листа, чий погляд став зразком для ціннісного зростання (у довільній формі). Студенти підбрали чимало запитань відомим педагогам, наведемо кілька:

До А. Ейнштейна „Які поради Ви б дали майбутньому досліднику у ХХІ столітті?”;

До С. Корольова „Які шляхи Ви б порадили для того, щоб сучасна молодь поважала себе як культурну націю?”;

До Л. Ландау „Логічність та системність життєвих спрямувань не заважає ціннісному розвитку людини? Потрібен сучасній людині ХХІ століття ціннісний досвід?”

Ураховуючи виховний та інформаційний потенціал інтернет-ресурсів, ми пропонували студентам завдання – проаналізувати інтернет-щоденники студентської молоді в аспекті їхнього ціннісного зростання, визначити актуальні питання, проблеми, що обговорюються на сторінках таких щоденників.

У ракурсі використання виховних можливостей мережі Інтернет, на кураторських годинах, виховних університетських заходах ми намагалися використовувалися відеолекції з мережі Youtube відомих учених – фізиків, хіміків (наприклад, американського фізика-теоретика, Нобелівського лауреата Річарда Фейнманта; яскраві, видовищні лекції професора Уолтера Левина та ін.). Це дало змогу безпосередньо спостерігати за ціннісним світом, його багатогранністю великих учених, застосовуючи такий метод, як виховання прикладом та на прикладі. Доцільність та ефективність використання цього методу з метою засвоєння вічних людських цінностей зумовлені тим, що кожна людина, у нашому випадку студент, – це активна істота, сама відкриває себе,

обираючи вірець, „головний предмет віри” (С. Пальчевський). Саме цим пояснюється увага до інших людей, видатних учених, представників технічної світової та вітчизняної еліти, до їхніх ціннісних орієнтацій та способу життя.

Особливу зацікавленість викликали завдання щодо підготовки до дискусії на тему (за вибором): „Навіщо сьогодні займатися ціннісним світом молодій людини?” „Рациональне та ірраціональне: місце в ціннісному світі людини”;

„Бездуховність, байдужість – що за цим стоїть?”; „Техніка і мистецтво: протиріччя чи гармонія?”; „Ліричні обрії технічних наук”, „Національні цінності і точні науки” та ін. Підготовка до дискусії здійснювалася в груповій формі та передбачала уточнення положень, визначення власних поглядів, збір аргументів, доказів, визначення висновків. Ми мали на увазі, що дискусія має гострий, суперечливий характер. Зважаючи на все це, ми намагалися, щоб студенти поважали аргументи опонентів, толерантно, тактовно ставилися до критики міркувань учасників, обговорення.

Спостерігаючи за загальною спрямованістю виступів під час дискусій, засвідчимо, що студентська молодь усвідомлює важливість ціннісного світу людини, важливість гуманістичного світосприйняття. Наведемо приклади рефлексивного аналізу студентів за результатами дискусії: „Актуальним та вельми необхідним на сьогодні залишається завдання будити в молоді добро, вміння співчувати, допомагати. Бо жорстокості, байдужості сьогодні вистачає! Не можливо жити в такому байдужому світі”; „Одним із моїх духовних принципів є впевненість у тому, що ціннісний світ людині – найголовніше, не знання (фізики, хімії, механіки, ІТ-технологій), не володіння інформацією, а саме духовність та здатність до морального вчинку. Уявіть собі геніального фізика без моральних цінностей! Це жахливо! Дуже радісно, що цьому питанню в нашому технічному університеті приділяється увага”.

Серед інтерактивних методів виховання з метою формування ціннісних орієнтацій проведено проектне завдання: „Ви вступили до вищого технічного навчального закладу. Сплануйте, які кроки треба зробити, щоб досягти високого рівня ціннісного світобачення. Спроектуйте дії студентів I, II, III курсів”. Поради

студентам молодших курсів, по суті, були такими: „Вчитися організовувати своє студентське життя, гармонійно поєднувати відпочинок та навчання, позитивно реагувати на різні ситуації під час навчання, займатися самоосвітою, самовихованням, толерантно ставитися до співкурсників, поважати викладачів, бути організованим, вести здоровий спосіб життя, брати участь у виховній діяльності технічного ВНЗ, культурно збагачуватися, відвідуючи заклади культури (музеї, театри, екскурсії та ін.), учитися ставити цілі, розвивати свій ціннісний світ, зайнятися наукою...”. Відзначимо, що виконання цього завдання вимагало від студентів рефлексії власного ціннісного досвіду, аналізу власних успіхів та невдач щодо розвитку своєї аксіосфери протягом років навчання у вищому технічному навчальному закладі.

До ефективних, активних методів виховання для включення студентів у процес самопізнання, самовиховання та збагачення своєї аксіосфери належать КТС – колективні творчі справи, що дозволяють реалізувати поставлені виховні завдання на основі стимуляції в студентів технічних університетів внутрішніх чинників самоактуалізації. Маючи на увазі основні принципи організації КТС, людяність, діяльність, творчість, ми організували колективну творчу діяльність ціннісного змісту. Технологія підготовки та здійснення КТС передбачає низку послідовних етапів. Наведемо приклад. Нами було запропоновано та проведено КТС ціннісного змісту: „Зобразити портрет аксологічно багатой особистої” (робота в мікрогрупах), використовуючи різну символіку (наприклад, книга – символ знання, обізнаності; маска – символ театру; глобус – Усесвіт тощо). На першому етапі проводилася підготовча робота викладача, куратора групи (студентів зацікавили, стимулювали до виконання цієї справи; визначено виховну мету; розподілено мікрогрупи для подальшої творчої роботи. На другому етапі відбувалося колективне міжгрупове планування (обговорення та уточнення визначеної викладачем інформації, збір додаткової інформації, її аналіз та узагальнення; розподіл завдань для студентів-учасників мікрогруп, призначення відповідального для окремої мікрогрупи). Третій етап передбачав колективну підготовку роботи, тобто безпосередньо роботу в самих мікрогрупах.

На четвертому етапі здійснювалася реалізація КТС на основі атмосфери доброзичливості, ефективної комунікації, загального творчого пошуку. На п'ятому етапі проводилося колективне підведення підсумків колективної творчої діяльності та визначалися перспективні лінії розвитку подальших КТС. Аналіз досвіду проведення КТС свідчить про те, що творча колективна діяльність завжди викликає позитивні відчуття, радісні емоції. Студенти ПТНЗ із задоволенням виконували завдання, робили акцент на колір, форму. Створення знаково-символічних образів аксіологічно багатого особисто забезпечує єдність власного ціннісного досвіду та відтворення реальної дійсності, що дозволяє інтеріоризувати цінності в особистісні надбання. Після таких КТС студенти констатують, що, „на жаль, вони так рідко працюють творчо в технічному ВНЗ. Не вистачає завдань, цікавих кураторських годин та КВК, що спонукають до переосмислення цінностей сучасного світу”.

Наступним дієвим методом виховного впливу була активна усвідомлена участь студентів технічних ВНЗ у добродійній діяльності та жертвності. Виховна сила добродійної діяльності полягає в тому, що здійснюючи добрий вчинок, студент вимушений робити активні зусилля, жертвувати своїм часом, долати особистісні лінощі, усвідомлювати трагедійність нашої реальності, виявляти активну громадсько-патріотичну позицію, активно діяти на благо нашої України, наприклад, під час акції „Благодійність – без віку і кордонів” студенти вищих технічних ВНЗ збирали речі, їжу, технічне обладнання для переселенців, для української армії. При цьому тісно спілкувалися з постраждалими, не залишаючись осторонь людського горя, яке може змінити, вплинути на ціннісний світ людини. Участь у добродійній діяльності поширювалася й на різноманітні творчі ініціативи, наприклад: „Відремонтуємо дитячий майданчик”,

„Надамо шефську допомогу дитячому будинку”; „Подбаємо про своє здоров'я!” (організація ранкових та вечірніх пробіжок у студентських містечках). Саме в такий спосіб студент активно долає в собі черствість, байдужість, прагматизм, нігілізм та інші вади. Через гуманістичне сприйняття світу, серце наповнюється милосердям, любов'ю, збагачується внутрішній світ, формується

національна свідомість, гідність громадянина України, виховується повага й любов до рідної землі, усвідомлюється й привласнюється українська ментальність; готується свідомо інтелігенція незалежної, вільної, гідної України, зберігається інтелектуально-духовний генофонд нації. Наведемо приклади студентських висловлювань щодо активної усвідомленої участі студентів технічних ВНЗ у добродійній діяльності: „... ми живемо дуже в непростий час, Я усвідомив, що потрібно допомагати один одному, а не жити у своєму окремому маленькому комфортному світі, бо і в мої двері може постукати горе. Настає нова ера не тільки нових інформаційних технологій, а й ціннісного принципового вибору сучасної людини, що об'єднає нас усіх та змусить людей вийти за межі власної свідомості та піднятися до рівня духовного сприйняття світу загалом”.

Отже, розгляд використання активних методів виховання для включення студентів у процес самопізнання, самовиховання та збагачення своєї аксіосфери у їхньому синергетичному взаємодоповненні, поєднання вічних цінностей з автентичним, глибоко індивідуальним ціннісним досвідом особистості студента дозволить молодій людині повноцінно привласнювати багатогранний потік аксіологічного буття.

Висновки до розділу 2

У розділі представлено результати констатувального етапу експерименту, теоретично обґрунтовано та експериментально впроваджено педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу, проаналізовано результати експериментального впровадження педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу.

Застосування комплексу діагностичних методів (анкетування, бесіди, різноманітні методики) на констатувальному етапі дослідження дозволило проаналізувати чинники, що впливають на формування ціннісних орієнтацій

особистості; зробити висновок про недостатній рівень ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу, низький рівень мотивації молоді до ціннісного збагачення.

Теоретично обґрунтовані та експериментально впроваджені у виховний процес технічного ВНЗ було такі педагогічні умови, як: суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності; створення аксіологічного виховного простору технічного університету; використання активних, інноваційних методів виховання для включення студентів у процес інтеріоризації цінностей та збагачення своєї аксіосфери..

Перша педагогічна умова – суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності студентів технічних ВНЗ – визначалася з урахуванням таких теоретичних засад: положення Г. Балла, І. Беха, І. Зязюна, Л. Фридмана про суб'єктність як потенційну можливість перетворення особистості на „активного діяча” із ціннісною свідомістю та волею, що активно та усвідомлено протистоїть зовнішньому світові. На цих теоретичних основах з'ясовано, що суб'єктність студента вищого технічного ВНЗ виявляється в ціннісній активності, умінні не лише сприймати зовнішні впливи, але й переробляти, впливати на оточення, перетворюючи свою життєдіяльність, дійсність, розширюючи свідомість, світогляд, світовідчуття об'єктивного світу. Отже, уміння бути суб'єктом особистісної життєдіяльності – уміння активно самостверджуватися та збагачувати свою аксіосферу, виявляти вищий рівень активності, цілісності, автономності людини.

З урахуванням концептуальних засад ідей про саморозвиток у контексті культури; гуманітарного знання про діалог, діалогічну позицію людини у світі, діалогічні засади організації виховання у вищій школі як основної форми духовного спілкування суб'єктів аксіологічного простору визначено другу умову формування ціннісних орієнтацій студентів технічних ВНЗ – створення аксіологічного виховного простору технічного університету в процесі виховної роботи.

Аксіологічний простір, який є основною умовою формування ціннісних орієнтацій студентів вищого технічного навчального закладу, має здатність підтримувати та стимулювати ціннісну активність і педагогів, і студентів. Сугестивний вплив цього простору виявляється у сформованості практичних цінностей-умінь; здатності креативно привласнювати реальну дійсність, створювати діалогічне спілкування та стимулювати творчий педагогічний пошук. Саме в аксіологічному виховному просторі з позитивно-активізувальними характеристиками виникає особистісна зацікавленість і педагога в ціннісному збагаченні, і студента.

Третя педагогічна умова – використання активних, інноваційних методів виховання для включення студентів у процес інтеріоризації цінностей та збагачення своєї аксіосфери – спрямована на активізацію виховної діяльності, розширення кола джерел ціннісно значущої інформації в контексті виховної діяльності, формування вмінь та навичок рефлексії ціннісного зростання. Обґрунтування цієї умови спиралося на наукові положення про активну роль людини у саморозвитку; формування критичного мислення студентів; ролі активних методів виховання; інноваційності як принципу нового педагогічного мислення.

ВИСНОВКИ

1. У результаті аналізу з'ясовано, що питання формування ціннісних орієнтацій було актуальним починаючи з давніх часів до сьогодення. Аналіз філософських течій, виявлення сутності ціннісних орієнтацій свідчить про те, що головний акцент зроблено на тому, що цінність – об'єктивна реальність, що знаходить своє відображення в духовній сфері людини, у відносинах між людиною та об'єктами навколишньої дійсності. За основу нами обрано таке визначення: ціннісні орієнтації – узагальнені смислові новоутворення у структурі особистості, які виникають через привласнення об'єктивних цінностей та перетворення їх в особистісні надбання суб'єкта, відображаючи мотиваційно-потребнісний, емоційний, духовно-моральний стани людини, її систему світоглядних орієнтацій, спрямовуючи її цілі та стратегію життєвого шляху.

2. Встановлено, що формування ціннісних орієнтацій студентів ПТНЗ – це неперервний, свідомий, цілеспрямований процес становлення аксіосфери, що ґрунтується на взаємодії внутрішньозначущих і активно-творчо сприйнятих зовнішніх чинників, на принципах національної спрямованості, гуманізації виховного процесу, цілісності, акмеологічності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, превентивності; визначається певним механізмом та етапами. До структури ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів належать особистісно-змістовий та операційно-аналітичний компоненти. Особливості формування ціннісних орієнтацій у студентів ПТНЗ полягають у тому, що: студент розглядається як суб'єкт власного ціннісного розвитку; при формуванні ціннісних орієнтацій урахувуються особливості майбутньої професійної діяльності; береться до уваги специфіка процесу виховної роботи у ПТНЗ, яка повинна базуватися на гуманістичній парадигмі; урахується залежність формування ціннісних орієнтацій від аксіологічного виховного простору вищого технічного навчального закладу; на формування ціннісних орієнтацій особистості впливають особливості студентського віку. Установлено, що виховна робота

в ПТНЗ – цілісна система, що містить у собі такі провідні компоненти: мету і завдання, зміст, педагогічні методи, форми організації, умови її ефективності та результативності, а також самі суб'єкти педагогічної взаємодії. Визначено провідні методологічні підходи організації процесу формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів (аксіологічний, суб'єктно-діяльнісний, особистісно зорієнтований, компетентнісний).

Дані констатувального експерименту засвідчили низький загальний рівень сформованості ціннісних орієнтацій студентів за всіма критеріями та підтвердили необхідність упровадження в освітній процес ПТНЗ педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів.

3. Визначено педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі виховної роботи, які тлумачаться як сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин і чинників, що забезпечують ефективність збагачення аксіосфери студентів відповідно до змісту, форм і методів виховної роботи у вищих навчальних закладах.

Установлено, що до педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі виховної роботи, які визначалися на підставі аналізу теоретичних основ дослідження та результатів констатувального етапу експерименту, належать: суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності; створення аксіологічного виховного простору технічного університету; використання активних методів виховання для включення студентів у процес самопізнання, самовиховання та збагачення своєї аксіосфери.

Доведено, що впровадження у виховний процес ВТНЗ першої умови – суб'єктність особистісної ціннісної життєдіяльності студентської молоді – призводить до розширення у студентів соціально-гуманістичних мотивів і генерування ціннісних орієнтацій, переосмислення ними почуття особистої відповідальності за створення своєї ціннісної дійсності, за якість реалізації

суб'єкт-суб'єктних стосунків, що передбачали активність і свідомість студентів у професійному та особистісному саморозвитку.

Створення аксіологічного виховного простору вищого технічного навчального закладу призводить до постійного нарощування студентом Я-духовного, що вмотивовує та насичує виховний процес вищими духовними цінностями. Ця закономірність повинна виявлятися повною мірою в духовній наповненості ціннісного життя студента через максимальне духовне напруження, афект, інтелект, волю.

Чим більш інноваційно відбувається ціннісна діяльність студентів, тим ефективніше проходять процеси ціннісного збагачення, що виявляється у проблематизації дійсності, здатності бачити конфлікти, суперечності; критичному ставленні до норми; рефлексії, творчості; утіленні в ціннісній діяльності своїх професійних намірів і способу життя; соціокультурному діалозі на основі розуміння, прийняття та визнання особистості, вмінні володіти діалогом як міжсуб'єктним процесом, у якому відбувається взаємодія якісно відмінних інтелектуально-ціннісних позицій.

Перспективу подальшої наукової роботи вбачаємо в розробці теоретико-методичних засад формування аксіосфери студентів ПТНЗ, впливу виховного простору технічного університету на рівень сформованості у студентів досліджуваного феномену; реалізації регіонального підходу до формування ціннісної ідентичності майбутнього фахівця технічної сфери.